

OSNIVANJE HRVATSKOGA NOVINARSKOG DRUŠTVA Od prvih zamisli i priprava do konstituiranja, 1877. – 1910.

Srećko LIPOVČAN
Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb

UDK: 070(497.5)(091)"1877/1910"
061.23:070](497.5)"1877/1910"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 2. 10. 2000.

Hrvatsko novinarsko društvo postoji 90 godina, ali još uvijek nema pregleda njegove povijesti, cjelovitih prikaza važnijih problema ili pojedinih razdoblja. Malo se pisalo, još manje istraživalo. To je i potaknulo izradu ove studije koja se – nakon kritičke provjere rezultata (relativno skromne) literature – poglavito temelji na izvornoj građi iz Arhiva Društva (AHND). U okviru širih političkih i društvenih prilika u Hrvatskoj i Habsburškoj Monarhiji prikazuju se programske koncepcije o modelima udruživanja i razlozi višekratnih neuspjelih akcija, pokušaj zajedničkoga "staleškog" organiziranja u okviru Društva hrvatskih književnika (1900.), priprave g. 1907. te, naposljetku, završni proces konstituiranja Društva, ujesen 1910. U prilogu studiji daje se uvid u izvore i popis literature.

✉ Srećko Lipovčan, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar,
Marulićev trg 19/1, 10000 Zagreb, Hrvatska.
E-mail: srecko.lipovcan@ipdi.hr

Hrvatsko novinarsko društvo obilježuje u prosincu g. 2000. devedeset godina postojanja, ali prva je zamisao o potrebi njegova osnivanja objelodanjena još 1877. Međutim, još se ne naziru obrisi njegove cjelovite povijesti: nemamo prikaza niti pojedinih važnijih aspekata (npr. struktura članstva, djelatnost i politika upravnih tijela, odnos vladajućih elita prema udruzi i udruge prema njima, opći zakonski propisi i posebno zakonodavstvo o štampi itd.), a nisu proučena ni veća, kronološki zaokružena razdoblja u prošlosti Društva. Malo se pisalo, još manje istraživalo. I u široj se javnosti o HND-u malo zna, jer ni (skromni) istraživački rezultati nisu našli mjesta u enciklo-

pedijama i leksikonima: u najvažnijima od njih nema natuknice *Hrvatsko novinarsko društvo*.¹

POVIJESNI OKVIR

1. Promjene država – promjene imena. Utemeljeno je Hrvatsko novinarsko društvo u prosincu 1910., ali je od tada pet puta prekrštavano: 1921., 1940., 1941., 1945. i 1953.² Od 10. siječnja 1991. ponovno nosi prvobitno ime.³ Gotovo bi se moglo reći: koliko država – toliko imena. I jest to u uskoj svezi. Valja podsjetiti: od osnutka Društva na hrvatskome su prostoru postojale (i prestale postojati) četiri državne tvorevine s, ukupno, bar deset podvarijanata.⁴ Hrvatska u ovome stoljeću nije preživjela samo dva svjetska rata nego i nekoliko dramatičnih unutarnjih prevrata. U tim je okolnostima hrvatsko društvo u cjelini mukotrpno koračalo za standardima europskoga modernizacijskog procesa.⁵ Ratovi su imali visoku cijenu, ali su prevrati bili sudbonosniji: zahvaćali su sve najvažnije razine života.

2. Značajke povijesnoga okvira. Budući da je ovdje riječ o jednoj mikrostrukturi društva – profesionalnoj udruzi, ističemo – apstrahirajući od drugih – ove značajke:

a. Habsburška Monarhija, uređena kao dvojna, austro-magjarska država od g. 1867., a u zbilji multinacionalna državna tvorevina, početkom je ovoga stoljeća ušla u krizu iz koje više neće izaći. Najočividniji su pokazatelji takva stanja u Hrvatskoj bili rijetki ustavni i puno češći neustavni poretci u obliku neoapsolutističkih režima i civilnih komesarijata.

b. Nove su državne tvorbe od g. 1918. kao nepotreban teret odbacile i ona shvaćanja pravne države koja su bila dosegnuta u (još polufeudalnoj) Austro-Ugarskoj, a prakticirana u njezinim ustavnim razdobljima. Ali, nasljedovale su i unaprijedile metode austrijskih i ugarskih neoapsolutističkih režima.⁶

c. Vladajuće su se strukture i režimi na hrvatskom tlu nakon g. 1918. često iz temelja mijenjali, ali su se svi zaklinjali u privrženost napretku i/ili nacionalnoj/socijalnoj revoluciji. No, vlastiti "legimitet" u pravilu nisu zasnivali na rezultatima demokratskih izbora nego na oktroiranim ustavima (koje su same redovito kršile) ili su pak vladale bez ikakva osnovnog zakona.⁷

d. Taj civilizacijski retrogradni proces – djelatan i u tako važnom aspektu kao što je razlikovanje privatnoga od javnoga – bio je važnim čimbenikom unutarnje nestabilnosti društva kao cjeline, pa i njegovih mikrostruktura.

e. Destrukcija pravne države na hrvatskome prostoru – u mukotrpno nastajućem građanskom društvu – zbivala se nakon 1918. u uvjetima globalnoga suprotstavljanja (i međusobnoga poništavanja) europskih totalitarnih ideologija i njihovih domaćih (i "domaćih")⁸ inačica. Nadmetale su se u "skrbi

za nacionalno" ili u "brizi za socijalno", a neke od njih – u osobitoj aroganciji – za oboje istodobno ("nacionalni" socijalizam lijevoga i desnoga predznaka).

f. Ne previđajući brojne specifičnosti svakoga od tih državnih sustava i društvenih poredaka, iz današnje se perspektive može kazati da je na socijalno zdravlje zajednice možda najvažniji učinak imao stalni manjak demokratskih i stalni višak totalitarnih (ili kripto-demokratskih) političkih sustava.

3. Posljedice. Sve to nije moglo ostati bez učinka i na tako osjetljiv segment "društvene proizvodnje", kakav je obavljanje novinarskog poziva, a to znači niti na novinarsku udrugu i na sudbine stotine pojedinaca, njezinih članova.⁹

NA IZVORIŠTIMA SAMORAZUMIJEVANJA PROFESIJE: 1877. i 1887.

1. Prva objava ideje. Tek doselivši iz rodnih Križevaca u Zagreb, dvadesetpetogodišnji Milan Grlović¹⁰ g. 1877. pokreće "prvi informativni list u Hrvatskoj",¹¹ tjednik *Hrvatski Svjetozor*, "list za naše vrijeme, za obrazovanje i zabavu", i u 20. broju, "11. studena", objavljuje tekst pod naslovom *Hrv. Žurnalističko društvo*.¹² Važan je stoga što su njegove osnovne misli utkane u temelje udruge, osnovane pune 33 godine kasnije.

2. Kolebanje oko definicije profesije i – Janusovo lice novinarstva. Postulirajući da "Ni jedan stališ u Hrvatskoj možda nije tako neznatan i tako zapušten kao novinarski, dotično književnički", Grlović – posve u duhu vremena¹³ – smatra da je riječ o istoj profesiji, učvršćujući time i ideju zajedničkoga organiziranja. Upućujući potom čitatelja na genezu tekstovnih vrsta,¹⁴ za najmlađu, "žurnalističku radnju" kaže da je "... izraz žudnje međusobnog poznavanja, diete prometa, nuždna oslastica", i pogađa tako u bit važnog fenomena u epohalnim društvenim promjenama: u načelo otvorenosti nastajućega građanskog društva. Samouvjereni potom kaže: "Pravdat se danas o koristi novinstva bilo bi suvišno, jer je o tom svatko uvjeren", ali upozoruje: "Istina je doduše, da je novinstvo uz neobične probitke, što ih je pružilo čovječanstvu, skoro isto toliko zla nanilo i nepravde (...)"¹⁵ Unatoč takvu ozbiljnom prigovoru, čvrsto je uvjeren u jedan od temeljnih postulata: "(...) al su istinite činjenice uvijek, ma i za vrijeme potisnute,¹⁶ održale pobjedu a tomu je pomoglo čestito novinstvo."¹⁷

3. Konstituiranje profesije – pretpostavka za konstituiranje udruge. Ustvrdivši da se u Hrvatskoj ni književnici ni novinari ne školuju,¹⁸ konstatira: "... nije se do danas za neodvisnost čestitog novinstva ma baš ništa učinilo". Drugim riječima, stručnost (profesionalnost) je preduvjet za neovisnost novinara (i književnika).¹⁹ Ali, tvrdi autor, nerazumijevanje u društvu nije posljedovalo samo teškim socijalnim stanjem "stališa", nego i negativnom selekcijom.²⁰ No, "krivnju" za to neće predbaciti "narodu"; tražeći za svoju zamisao potporu i razumijevanje čitatelja, okriviti će one koji su samo "nuzgredice"²¹ bili novinari (i

književnici), pa ih stoga "... nije narod onako podupro, kako bi to učinio, da je našao vazda u njih odziv srca²² svoga." Tada kreće u agitaciju: upozoruje čitatelje da se i u Hrvatskoj, a ne samo "u tudjini", najrazličitije struke udružuju, "(...) al jednoga nevidimo, toga, da bi se i hrvatski književnici i novinari složili u društvo, komu bi bila svrha međusobno podupiranje materijalno i duševno."²³

4. Zadaća Društva. Razborito se pozvao na iskustva "žurnalističkih društava u svih naprednijih zemaljah",²⁴ pa ovako definira zadaću našega: "... dizati ugled novinstvu, učinit ga ne-odvisnim, vršit neku kontrolu nad vrlo pogubnim pojavama u žurnalistici, podupirat materijalno obnemogle književnike i njihovu zaostalu sirotčad. (...) Jedno stoji svakako, da bi žurnalističko društvo u Zagrebu i na društveni život bilo od velikog i spasonosnog upliva. (...) Mi smo uvjereni, da bi onog dana, kad bi se ustrojilo hrvatsko žurnalističko društvo, počelo no-vo doba za hrvatsko novinstvo i za hrvatsku knjigu."²⁵

5. Bez odjeka? O odjeku će svojega prijedloga sâm Grlović dati dvije oprečne izjave. G. 1887., piše: "Pitanje ovo izticalo se još i kašnje²⁶ ali jošte nije bilo tomu vrijeme. Naročito znamo, da su nekoji članovi Matice Hrvatske i sbilja snovali ustroj takova društva (...) dok se jednom sagradi Matičin dom."²⁷ Godine 1903. pak tvrdi da je njegov prijedlog iz 1877. "... tada ostao bez odziva."²⁸ Proučavatelji ovoga razdoblja, Horvat i Petišić – nisu se obazirali na tu kontradikciju.²⁹

6. Hrvatska aristokracija polaže temeljni kapital – novi pokušaj, 1887. Desetljeće kasnije, postavši odgovornim urednikom mjesečnika *Smotra*, obnavlja Grlović staru zamisao u novim prilikama i objavljuje tekst *Hrvatsko književničko i novinarsko društvo*. Napis nije potpisao (bio je urednik!), ali citira opsežne izvadke iz vlastita teksta u *Hrvatskom Svjetozoru*.³⁰ Izostavivši dio o prošlosti novinarstva u svijetu te prikazujući malo sažetije kako ta ideja "nije ni u Hrvatskoj nova",³¹ ponovno je naveo najvažnije svoje postavke.³²

Dok tekst u *Hrvatskom Svjetozoru* nije bio potaknut nikakvim događajem i osobna je, mladenačka Grlovićeva inicijativa, ovoga puta je drukčije. Već priznati novinar najprije izvješćuje o tome kako je grof Ivan Drašković na banketu dviju netom ujedinjenih "opornih" (opozicijskih) stranaka "(...) nazdraviv hrvatskim književnikom i novinarom" izjavio "da ovim povodom utemeljuje hrvatsko književničko i novinarsko društvo, darujući mu u svrhu podpore 20.000 f."³³ za obnemogle književnike i novinare, njihove udovice i sirotčad. Za njim ustadoše i brat mu g. grof Josip Drašković te obreče u tu svrhu 10.000 f. te narodni zastupnik g. Milan Stanković, obričuć 2400 f. i g. barun Jovan Živković, obričuć godišnju pot-

poru takovu društvu."³⁴

7. Zahtjevi: iznadstranačko djelovanje, socijalna prava, Dom novinara... Uz ponovljene temeljne misli o svrsi i zadaćama društva Grlović – sada nešto iskusniji u stranačko-političkoj hrvatskoj svagdašnjici, upozoruje kolege da "...osnuju društvo na takovu temelju, kako ga ne bi naše sitne stranačke borbe u zametku udavile." Jasnije nego deset godina ranije naglašuje socijalnu dimenziju, ali sada više nema tužbalicâ; zahtjeva prava: "Hrvatski književnici i hrvatski novinari imaju pravo, da za sebe traže toliko priznanja i podpore, koliko i hrvatski učitelji, pjevači, sokoli, pravnici, liečnici, činovnici, radnici i zanatlije, koji svi imaju svoja podporna društva. Oni imaju pravo tražiti od naroda, da ih prema njihovoj zaslugi podupre u osnivanju sgrade, u koju bi se sklonuli³⁵ u nevolji. Oni stoje na prvom udaru i pod kontrolom javne kritike i javnog mnijenja kao ni jedan drugi staliž³⁶ – a ne govori se o ni jednom s tako malo poštovanja, kao o njima."³⁷

8. Kriteriji profesije. Tražeći od "naroda" potporu, Grlović definira ulogu i profil književnika i novinara: "Narod" ima pravo, piše on, tražiti od njih "... značaj³⁸ i poštenje, odanost prema zemlji,³⁹ u kojoj živu, poštovanje javnih uredaba i zakona, nepovrjedivost osobe i imetka, zdravo tumačenje njegovih težnja. Ljudi se mogu glede načela slagati ili ne, oni mogu biti glede sredstva raznoga mnijenja, ali razmak njihova djelovanja ne će nikada preći granice uljudbe i dobrog tona." Grlović, dakle, afirmira ideale i vrijednosne kriterije srednjoeuropskoga tipa građanskog društva: karakter, čestitost, rodoljublje (bez natruha šovinizma i ksenofobije), poštivanje pravne države. Tu je i aksiom o nepovredivosti privatnoga vlasništva, ali – i svake osobe. Posebno naglašuje pravo na različito mišljenje te kao odliku profesije ističe načelo tolerancije u raspravi. Njegova borba za profesiju ujedno je i modernizacijski motiviran napor: gradba jedne mikrostrukture složenoga društva.⁴⁰

Osobito je, međutim, zanimljivo Grlovićevo uvjerenje da hrvatsko društvo ("narod") ima pravo od toga "stališa" tražiti "zdravo tumačenje (svojih) težnja". Atribut "zdravo" – kao metaforički izričaj – može se različito tumačiti. Točan smisao moguće je dosegnuti ako ga povežemo s drugim njegovim načelnim stavovima. U jednom od svojih najboljih tekstova, govoru na konstituirajućoj sjednici HND-a, 18. prosinca 1910., izreći će i ovu vidovitu misao:

"Naprama narodu mi smo pioniri i vojnici njegovog političkog osvještjenja, njegovog kulturnog unapređenja. Dužnost nam je, da budimo njegovu narodnu i ustavnu svijest⁴¹ i da mu pomognemo očuvati njegovu individualnost. Ne smijemo ga zavaravati idejama, koje prelaze njegovu snagu, jer bi ga tako izvrgli porazu, ali ga i ne smijemo uljuljavati u san

i nemar, jer i u tom leži klica poraza."⁴² Ako sam ga dobro razumio, onda je pridjev "zdravo" iz g. 1887. ovdje preciziran u posljednjoj, istaknutoj rečenici.

9. Pozicija u društvu: sila ili vlast? Postoji već u ovom napisu jedna lakonska tvrdnja koja, kad se (nedopustivo) izvuče izvan konteksta, može dovesti u veliku zabunu. Prvi predsjednik HND-a visoko je ciljao kad je napisao: "Štampa je velevlast". Doduše, odmah nakon toga slijedi misao koja kontekstuirala tu, naizgled arogantnu tvrdnju, dajući joj metaforički, izrazit retorički, dakle apelativan a ne konstitutivan značaj: "Patriotično shvaćajući potrebe naroda i zemlje, ona je tumač istih i prema gore i prema dolje. Njezin se glas ma i prigušen⁴³ čuje daleko – a tko uztrajno i dugo nišani, napokon i pogadja. Biti vojnikom u službi ovakove vlasti vrlo je častno (...)." Iz konteksta je razvidno da je "velevlast" retorički naboj, a da Grlović misli na snagu i moć štampe u društvu a ne vlast, što će zastupati i kasnije.⁴⁴ I sada novinare prispodobljuje s vojnicima, kao što će to reći i pri osnivanju Društva, 1910., ali i to je slika, mikrostruktura stila, jer je netom prije govorio o nišanu i gađanju.⁴⁵

10. Dvojbe o šansama za ostvarenje. Grlović ipak nije imao iluzija: ispravno je naslućivao da ni situacija g. 1887. nije pogodna, pa ne taji da će osnutak biti "tegotan". Ne idealizira ni kolege: "Ima ljudi, koji i u jajetu dlaku traže, a ima i takovih, koji očekuju kravu muzaru."⁴⁶ Pun sumnji, žali što Matičina pravila nisu takva da se u njih može uklopiti i zadaća ovakva društva. Sumnje su bile utemeljene: idućih 13 godina ništa nije urađeno.

KNJIŽEVNIŠTVO I NOVINARI – JEDNA ILI DVIJE PROFESIJE?

1. Secesija iz Matice hrvatske. Dana 18. prosinca 2000. navršuje se 90 godina postojanja Hrvatskog novinarskog društva. Ali, naši su novinari prvi organizirani oblik udruživanja stekli čak desetljeće ranije – zajedno s književnicima.⁴⁷ Taj model, doduše, nije bio osobito uspješan, nije niti potrajao, ali je važan i zanimljiv iz više razloga.

Dostupni izvori ništa nam ne govore o tome što se zbilo s donacijom s banketa g. 1887., tj. gdje je završio novac, ali sva je prilika da ondje osnovan "odbor"⁴⁸ nije mnogo poduzeo, jer se u jednom kasnijem tekstu Grlović ovako žalio: "Sličan smo pokus izvodili i početkom devetdesetih godina, pa su već pravila⁴⁹ bila gotova, – no stvar se je i opet radi nesloge razvrgla."⁵⁰ "Nesloga" je potrajala puno desetljeće.

Do pomaka je došlo u promijenjenim općim uvjetima: spaljivanje magjarske zastave pod Jelačićevim spomenikom g. 1895. – revolt protiv ciljeva i metoda Khuenove politike – nije posljedovalo samo brutalnom reakcijom vlasti nego i pogrešnom ocjenom dijela opozicije.⁵¹ Egzodus studenata sa Zagrebač-

kog sveučilišta simbolički je najavio doba Hrvatske moderne, a to je značilo i novi naraštaj, jačanje naprednjačkog pokreta – također i zbog krize pravaštva – obnovu jugoslavenskih političkih koncepcija. Napokon, bez sukoba Mladih i Starih nezamislivo bi bilo i osnivanje DHK. U sitne paradokse ulazi podatak da je baš u Matičinim prostorijama 6. listopada 1897. donesen zaključak da se osnuje Društvo hrvatskih književnika, "neovisno od svih ostalih društava, pa i od Matice hrvatske."⁵² Do ostvarenja je ipak trebalo pričekati dvije i po godine.

2. Novinarski odsjek DHK. Osnovano je DHK 22. travnja 1900., na dan kada je Marko Marulić g. 1501. završio *Juditu*. Za našu je temu važna činjenica kojoj do sada nije pridavana veća pozornost: naime, konstituiranje DHK nije dovršeno toga dana, nego se odvijalo u nekoliko etapa, i to u razdoblju od punih pola godine; 22. travnja bila je izabrana samo glavčina Upravnog odbora.⁵³ Preostali su njegovi članovi – među njima i M. Grlović – izabrani na drugoj glavnoj skupštini, 20. svibnja (kada i Nadzorno vijeće i Časni sud).⁵⁴ Tek je na sjednici UO-a 30. lipnja izabran Pododbor za izradu temeljnih dokumenata o ustroju i funkcioniranju DHK s Grlovićem na čelu, koji je tako došao u priliku da u praksi ostvari stare zamisli: 18. studenoga 1900. prihvaćeni su njegovi nacrti Poslovnika i Pravilnika za podjeljivanje potpora.⁵⁵ Očito je da okupljanje članstva nije teklo bezbolno i lako, jer se – neuobičajeno za tu vrstu dokumenta – poslovníkom propisuje da treba "...pozvati sve hrvatske književnike i novinare, da pristupe u društvo kao pravi članovi".⁵⁶ Ostali pododbori – ali i odsjeci (u koje su bili razvrstani pravi članovi) ustanovljeni su tek na sjednici UO-a 7. prosinca 1900. Treći je odsjek bio novinarski, s 52 člana,⁵⁷ koji su početkom siječnja 1901. na svoje čelo izabrali Grlovića.

3. Novi model: udruga u društvu? Grlović je bio jedan od najangažiranijih i najzaposlenijih čelnika DHK, ali i iz njegovih tekstova jasno proizlazi, da se najviše bavio problemima novinara, uvjeren da je njihov položaj daleko najteži. Iako mu to novinari, s gledišta interesa profesije neće zamjeriti, ipak valja kazati kako svi raspoloživi podaci upućuju na to da je DHK nastojao što više staviti u funkciju rješavanja problema novinarske struke. Nakon tri godine Grlović je ovako – kritički – ocijenio situaciju: "Od ostalih triju odsjeka najviše bi imao u našim prilikama svrhe novinarski odsjek, jer hrvatski novinari danas još sačinjavaju podpuno neuredjeni stališ..."⁵⁸

Dakle, već mu je g. 1903. bilo jasno da problemi književnika i novinara nisu identični i zacijelo je bio – za razliku od dana mladenačkih apela i uzaludnih pokušaja – svjestan da baš i nije riječ o istom "stališu", da dakle – konzekventno tome – ni interesi ne mogu biti isti, pa da se u tom okviru teško mo-

gu riješiti specifična pitanja novinara (kao "podpuno neuredjena stališa"). Ali, još se – zacijelo iz taktičkih razloga – nije mogao odlučiti na propagiranje samostalnosti. Nekoliko stranica kasnije vratit će se istim dvojabama, i istaknuti kako mu se novinarski odsjek "...od sviju čini najvažnijim i najpotrebnijim i radi samog zadatka, koji čeka valjane hrvatske novinare i radi njihovog osobnog i materijalnog položaja, koji je danas gori nego li ičiji igdje drugdje. Valjane, svjestne i stručno spremne novinare imat ćemo onda, kad se podpuno⁵⁹ neodvisno od političkih fluktuacija, stranačkih i socialnih prepreka, osigura njihova budućnost i kad oni ne budu objekt ničijeg izrabljivanja. Za to i držim, da je udruga novinara u okviru našega društva jedna od najprečih potreba, do koje mora svakako doći. Najviše može tomu dakako doprinieti kolegijalni duh, koji olakoćuje novinarima njihov težki dnevni rad i razbija sve predrasude, što o njima postoje."⁶⁰ Ovo je već bio korak dalje: ostao bi, dakle, DHK kao *društvo*, ali bi u njemu novinari imali udrugu a ne samo odsjek.

4. Novinarstvo i politika: inkompatibilnost dviju profesija. Utvrdivši da "(...) hrvatski novinari danas još sačinjavaju podpuno neuredjeni stališ", Grlović je nastavio ovako: "No pri tom igra još preveliku ulogu krivo mnijenje, koje identificira novinare s političarima te jednoga pred drugim, a sve skupa pred narodom u neku ruku diskvalificira. To je ne samo gorko, nego i nepravedno, ali je opet samo do novinara samih, da sebi izvojshte poziciju, što ju uživaju u drugim zemljama."

O čemu je zapravo riječ? Ponajprije valja imati na umu da je u to doba informativno novinstvo u Hrvatskoj tek na početku, da prevladava stranačka štampa u kojoj političari, a ne novinari "informiraju" i "komentiraju", dakle oblikuju javno mnijenje. I onaj koji nije prolistao stranice većine tadašnjih glasila može zamisliti koliki su stupanj objektivnosti mogli dosegnuti stranački vođe "kao informatori". Inkompatibilnost obje profesije (taj "stranačko-žurnalistički" *qui pro quo*) i tada je bila očevidna, a takvo stanje – smatrao je Grlović s punim pravom – najviše je štetilo novinarima i njihovoj, zapravo nejasno omeđenoj, profesiji. Ocjena da je čak riječ o diskvalifikaciji (doduše i jednih i drugih!) vrlo je oštra i vrlo ozbiljna, i zvučala bi možda kao polemičko pretjerivanje da autor ne govori o biti ili ne-biti profesije. Stoga Grlović budućnost hrvatskoga novinarstva vidi pod pretpostavkom četiri uvjeta:

Prvo, postojanost političkih uvjerenja. Novinstvo mora biti neovisno o, kako on to formulira, "političkim fluktuacijama". Nema sumnje da misli na česte prijelaze istih ljudi iz stranke u stranku, dakle na neprincipijelne "promjene mišljenja", tj. pozicija. Grlović poznaje psihologiju "naroda" koji to nagrađuje – gubitkom povjerenja. Novinari, odrješit je bu-

dući prvi predsjednik HND-a, to nipošto ne smiju činiti (kao što čine "političari"), jer tako sami sebi otimaju tlo pod nogama. Drugo, otklon od strančarenja. Grlović kaže "stranačke opreke", a pod time misli – ako ga dobro razumijem – da novinari, budući da nisu političari, ne smiju u svojem radu biti vođeni dnevno-političkim interesom neke stranke, jer time ugrožavaju neovisnost (čitaj: objektivnost) vlastite pozicije. Ne osporavajući novinarima pravo na vlastiti svjetonazor, razlikuje ga od propagande uskoga stranačkog interesa.⁶¹ Treće, objektivnost u pitanjima socijalnih interesa. Iako formulacija dopušta različite interpretacije, imajući na umu Grlovićev svjetonazor i dotadašnja gledišta, smatram da se zauzima za takvo novinarstvo koje neće favorizirati samo neki socijalni interes. Zbilja je bila ogledalo velikih socijalnih razlika i, razumije se, oprečnih interesa pojedinih slojeva društva. Kad bi novinari zastupali samo jedan (ili samo neke) od njih, ne bi više mogli biti – neovisni. Grlović je u toj formulaciji vrlo kratak, ali naravno problema o kojem govori – novine ne kupuju samo najviši slojevi društva! – dopušta tumačenje da je mislio kako za profesiju nikako ne bi bilo dobro da reklamira (tj. zastupa) neke parcijalne socijalne interese. Nema sumnje da je pri tome imao na umu interese viših slojeva, jer su sami novinari bili na dnu socijalne ljestvice. Četvrto, ukidanje eksploatacije. Dok je novinar bez ikakve zaštite, poslodavac ga "izrabljuje", a dok je puki objekt izrabljivanja, novinar ne može biti neovisan (ne samo osobno, kao čovjek koji radi bilo koji posao) kao nositelj profesije kojoj je sloboda djelovanja *conditio sine qua non*. Valja znati da tada nije bilo ni govora o nekakvu sindikalnom organiziranju novinara, a da je radništvo već bilo postiglo određenu razinu zaštite.⁶²

5. Štedionica i mirovinski zavod u DHK. Bilo je posve na tragu Grlovićevih starih zamisli da se nešto ozbiljno poduzme za materijalno-socijalni status članova. Na njegov je prijedlog u § 3 Poslovnika DHK ušla odredba o "potrebi ustrojstva pripomoćne štedovne i predujmovne zadruge i mirovinskog zavoda" u DHK kao, kako je zapisao u LJETOPIŠU, "...dva daljnja postulata, za kojima imaćemo težiti." Doduše, mirovinski zavod nije utemeljen, ali je štedna zadruga *Vesna* konstituirana 1902.⁶³ Ni na ovom mjestu se Grlović nije mogao sustegnuti od lobiranja za svoje novinare: "Ja ne tajim da su ova dva zahtjeva naročito potekla od hrvatskih novinara, koji su jedini do sada ostali na svoju veliku štetu, kao i na štetu hrvatske štampe, bez posebne organizacije i bez nužne zaštite. A ipak je novinstvo onaj ogranak književnosti, koji vrši najveći i najodlučniji upliv na javno mnijenje..."⁶⁴

6. Paralelna inicijativa za osnivanje samostalne udruge – 1903. U nemirnoj godini u kojoj je i ban Khuen-Hederváry nakon pu-

na dva desetljeća otišao iz Hrvatske, dolazi – neovisno o Grlovićevim nastojanjima u okviru DHK – do akcije za osnutak Društva. O tome Horvat, opisujući sukob političara iz stare stranačke štampe s "novom generacijom novinara" (koja je "prisiljena zaštićivati svoje profesionalne interese") piše: "Tadašnji član *Obzorove* redakcije dr Milan Heimerl⁶⁵ još 11. IV 1903. iznio prijedlog da se osnuje Novinarsko društvo kao stručna organizacija koja će zaštićivati novinare prema vlasnicima listova, uglavnom političkim strankama. Čak je 10. X 1903. održan i sastanak za osnivanje društva. Na sastanak su došli novinari izvan banovine, a sastanku je predsjedao Juraj Bijankini. Sastanak je ostao bez uspjeha, jer su prevladali novinski suradnici-političari, koji su uglavnom bili i predstavnici vlasnika listova".⁶⁶ Nažalost, autor ne navodi izvore za ove podatke, pa više od toga zasada nije moguće reći.⁶⁷

7. Grlovićev raskid s DHK. Ni u okviru DHK se nije osnovala novinarska udruga. Naprotiv, Grlović se još iste, 1903. godine, počeo udaljavati od književničkoga društva. Petešić iznosi podatke o tome, ali se u njihovoj interpretaciji nije odlučio ići do kraja. Problem najprije svodi na to da je Grlović u srpnju 1903. razriješen dužnosti tajnika DHK "zbog bolesti".⁶⁸ Zaključujući pak to poglavlje u knjizi, prave je motive preoprezno stavio pod upitnike,⁶⁹ za što nema razloga. Pokazuje to tempo kojim se odvijalo Grlovićevo udaljavanje od DHK: već sredinom g. 1904., kada mu je istekao odbornički mandat, na VI. glavnoj skupštini (7. 6. 1904.) "...otklonio je eventualni ponovni izbor", a "početkom ožujka 1905. zahvalio se i na pročelništvu novinarskog odsjeka".⁷⁰ Da razlog raskidu s DHK (dakle i odustajanju od jačanja Novinarskog odsjeka stvaranjem udruge) nije bilo njegovo zdravstveno stanje (bio je to samo dobrodošao izgovor), pokazuje i njegov ostali javni angažman koji nipošto nije smanjen, dapače.⁷¹ Iako nedostaje građa koja bi nedvojbeno potvrdila pojedinosti,⁷² s velikom sigurnošću možemo reći da njegovo naglašeno isticanje novinara i njihovih specifičnih interesa u jednom književničkom društvu nije moglo naići na simpatije "kolega pisaca".⁷³ Posve razumljivo: već citirani stavak iz LJETOPISA DHK potvrđuje da je kao tajnik cijelog društva ipak glasno favorizirao jedan njegov odsjek; nadalje, sljedeće su Grlovićeve riječi nedvosmislene, iako oprezno fomulirane: "Hrvatski se novinari nadaju, da će u društvu hrvatskih književnika naći dolična mjesta i moćna oslonja kao ravnopravni faktor s ostalim književnicima; oni će se ovdje boriti za svoje socijalno usporedjenje s ostalim javnim faktorima, pa su i spremni poduprijeti svako nastojanje za unapređenje interesa ovoga društva."⁷⁴

Očito je da novinari nisu postali "ravnopravni faktor", i to je bio razlog razlaza. Još je važnije uočiti da nema nijednog

podatka o tome da su članovi Novinarskog odsjeka išta poduzeli da bi u DHK i postali "ravnopravni faktor". Prava narav odnosa simbolizirana je i u imenu zajedničke udruge: nije bilo mjesta za njihovu profesiju.

8. Razlozi neuspjeloga udruživanja. Grlovićeve dnevničke zabilješke potvrđuju da nije prestao promišljati svoju zamisao. Budući da neuspjeh s udrugom u DHK nije bio "slučajan", on će mu razloge potražiti u stajalištima najutjecajnijih ljudi u tadašnjem kulturnom životu. Osobito je kritičan prema vodstvima Matice hrvatske i DHK, koja su tada bila u otvorenom sukobu (polemikama u svojim glasilima, *Savremeniku* i *Glasi Matice hrvatske*), i nije teško složiti se s njim kad ovako demistificira pozadinu tog spora: "Ja sam već od davna na čistu, da je jedna klika vriedna druge, i da su posve ravne (tj. iste, op. aut.). Jednoj i drugoj je do toga, kako bi više ugrabila novca, kojega nikad dosta."⁷⁵ Nije bila završena ni stara diskusija o tome tko su književnici i novinari, tj. o kakvoj je zapravo profesiji (tj. profesijama) riječ, a ni sâm Grlović se još ne odlučuje, dajući vrlo plastičnu i podacima bogatu sliku stanja u hrvatskom novinstvu i publicistici: godine 1905. izlazilo je više od 200 publikacija u kojima je, kako navodi, pisalo "preko 600" suradnika.⁷⁶ Daleko od javnosti Grlović ovako polemizira s Vjekoslavom Klaićem (koji tada s Antunom Radićem vodi Maticu):

"U *Glasi* sada razpravlja Klaić pitanje, tko je književnik? i dokazuje, da je samo onaj književnik, koji može kvalitetom, kvantitetom i kontinuitetom to dokazati i da mi kao i svi narodi u obće imademo vrlo malo književnika. Novinari su posve isključeni. Književnik je samo onaj, koj se knjigom neprekidno bavi i uči i piše. Po ovoj teoriji nije književnik ni Arnold ni Klaić ni Radić – ni obće nitko u Hrvatskoj, jer su naši književnici profesori⁷⁷ i činovnici te im je knjiga samo nuzgredno zanimanje..."⁷⁸

Ovaj fragment pokazuje da je Grlović tada odbacio iluzije, jer je konstatirao posvemašnju nezainteresiranost "književnika" za – novinare. Put u samostalnu udrugu bio je otvoren, ali – kako ćemo odmah vidjeti – akcija je krenula bez Grlovića.

ODLUČUJUĆE PRIPRAVE – GODINA 1907.

1. Kada je otpočela akcija za osnivanje samostalnoga Društva?

U literaturi se o procesu koji je doveo do osnutka HND-a mogu naći različiti podatci i zbunjujuće formulacije. Prvi je autoritet u poznavanju povijesti hrvatskoga novinstva, Josip Horvat, svakako pogriješio kad je 1962. napisao da je "(...) 20. XI 1910. održan prvi sastanak za osnutak" HND-a, a to su i drugi ponavljali, također i u glasilu Društva,⁷⁹ jer pouzdani izvor, već spomenuti ZAPISNICI I., 1907. – 1924., nedvojbeno potvr-

đu je da je sve počelo u jesen g. 1907. No, to nije sve. Deset godina prije Horvata je Krešimir Kovačić⁸⁰ – također u *Novinaru* – dao podatke ne samo o ovoj, jesenskoj inicijativi g. 1907., nego i o još jednoj, neuspjeloj, u ljeto iste godine.⁸¹ Horvat i Petešić se nisu ni osvrnuli na taj tekst. Iako ne daje nikakav izvor za ovu obavijest, Kovačić je bio suvremenik zbivanja i nema razloga podatak posve odbaciti, pogotovu stoga što on tu ljetnu akciju – kako ćemo kasnije vidjeti – povezuje s onom u jesen. Petešić je uočio i ispravio Horvatovu pogrešku, vrativši sve na g. 1907., ali se toliko čvrsto držao "knjige" *Zapisnika I.* da je prepričavao (ili citirao) slijed zapisnika, a nije pazio na stvarnu kronologiju, pa je početak jesenskih priprema pogrešno datirao. Evo, stoga, slijeda događanja od jeseni g. 1907. koji se temelji na izvornim podacima.

2. Pravi početak: 1. studenoga 1907. U uredništvu zagrebačkog lista *Novosti* sastali su se "Na dan Svih Svetih" Mile Maravić,⁸² Dragan Krvarić, Mirko Dečak i Ferdinand Pajas "te odlučili poraditi oko organizacije novinara." Na sva su "uredništva hrvatskih novina" uputili proglas "kojim se svi novinari bez razlike stranaka pozivlju, da stupe u organizaciju." Proglas je potpisalo sedam urednika i novinara, među njima neka i danas poznata imena.⁸³ Pajas je u svojem izviješću Osnivačkoj skupštini g. 1910. dalje ustvrdio: "U povodu tog proglasa stiglo nam je iz svih krajeva, gdje izlaze hrvatske novine toliko pozitivnih odgovora, da smo mogli pristupiti osnivanju samog društva."⁸⁴

O proglasu ne možemo ništa reći, jer nije sačuvan, ali važno je uočiti da su inicijatori proglas uputili svim našim novinama, odnosno da su pozitivni odgovori stigli "iz svih krajeva gdje izlaze hrvatske novine", a to je – imamo li na umu Grlovićeve podatke, više od 15 dnevnika. Takav općehrvatski koncept nije bio samo logičan ako se željelo osnovati hrvatsku⁸⁵ novinarsku udruhu; bio je u skladu i s tadašnjim političkim okolnostima i shvaćanjima: unatoč administrativnoj i političkoj razjedinjenosti povijesnih hrvatskih prostora/zemalja⁸⁶ – bio je to jedan od razloga rasula Habsburške Monarhije – ipak su svi živjeli u jednoj (velikoj) državnoj zajednici.

3. Projekt: samostalno Hrvatsko novinarsko društvo. Prva "knjiga" zapisnika i počinje zapisom o sjednici održanoj 1. 12. 1907. "u prostorijama društva književnika." Bilo je prisutno 12 novinara,⁸⁷ uz ime i prezime je u zagradi označeno i glasilo u kojem rade.⁸⁸ "Predmet" sjednice bila je "Debata o formi i načinu organiziranja hrvatskih novinara":

"Nakon što su neki predložili, da se organizacija provede u društvu hrvatskih književnika, zaključeno je, da se ima stvoriti organizacija kao samostalno društvo pod imenom 'Hrvatsko novinarsko društvo'. Pristup u društvo imade se omogu-

čiti svakom novinaru, nu odlučnu rječ u društvu imadu zadržati pravi novinari, tj. oni, kojima je to jedino ili glavno zanimanje. Članovi društva diele se u kategorije. Za sastav pravila izabrani su u odbor: Ivan Peršić, Milan Marjanović i Ferdinand Pajas."⁸⁹

Dakle, na prvoj "sjednici" tada još posve neformalne skupine dvanaest zagrebačkih novinara iz listova različitih političkih orijentacija i profila (uz dva samostalna, danas bismo rekli "slobodna novinara"), pala je odluka o tome da se osnuje samostalno društvo pod imenom pod kojim će tri godine kasnije i biti utemeljeno.⁹⁰ Važno je uočiti da na samom početku sjednice nije prošao prijedlog da se ponovno pokuša zajedništvo s književnicima. Dalekosežan je, također, zaključak da društvo treba biti otvoreno "svakom novinaru", ali da odlučivati moraju oni kojima je to uistinu profesija, a ne (samo) usputno zanimanje.⁹¹ Stoga je i "stvorena" sintagma *pravi novinari*, jedan od temeljnih pojmova budućih Pravila i – obrazovan odbor za njihovu izradu.⁹²

4. Struka i politika. Tri tjedna kasnije, 22. prosinca, još uvijek neformalni skup sastao se ponovno, ali u drukčijem sastavu. Pridošlo je čak šest novih inicijatora, a od prisutnih na prošlom sastanku – dvojica nisu došla. Ukupno je bilo prisutno 16 osoba.⁹³ Raspravljene su "osnove pravila" koji je sastavio odbor trojice, tekst je redigiran a bilo je "...prihvaćeno 16 §§".⁹⁴

Kako smo vidjeli, inicijatori iz 1907. bili su novinari ne samo različitih nego i oprečnih političkih orijentacija, što i jest temeljno načelo strukovne udruge.⁹⁵ No, udruga nije postojala izvan zbilje, navlastito političke. Nije bez važnosti činjenica (kojoj do sada nije poklanjana pozornost) da su dolaskom "novih" inicijatora (na II. sjednicu) "kadrovski" znatno ojačali novinari iz najjačeg glasila naprednjačke orijentacije (*Pokret*: od 1 na 3) te oni iz pravaških novina, ali raznih struja (od 4 na 6).⁹⁶

5. Utemeljenje Privremenog odbora (PO). Netočan Kovačićev prikaz. Teško je sa sigurnošću reći zašto se inicijatorima tako jako žurilo: III. sjednicu su zakazali (i održali) samo četiri dana kasnije, također u prostorijama DHK. Deset sudionika⁹⁷ nastavilo je debatu o pravilima: raspravljani su "preostali" paragrafi i dokument je dobio "konačnu redakciju", ali nažalost ne znamo koliko je paragrafa na kraju imao. Tek nakon što je taj posao obavljen, izabran je "privremeni odbor" sa zadaćom da vodi "poslove društva, dok budu pravila potvrđjena". Izabrani su: "predsjednikom Oton Szlavik; blagajnikom Ivan Peršić, tajnikom Ferdinand Pajas, odbornicima Mirko Dečak, N. Horvat,⁹⁸ Makso Kandt,⁹⁹ Hinko Sirovatka i Većeslav Vilder". Nisu se smatrali "zatvorenim društvom" (nisu imali nikakva demokratskoga legitimiteta!): odlučeno je da će se Odbor "prema potrebi" proširivati "novim članovima iz pojedinih redak-

cija".¹⁰⁰

Neobična je i ne odgovara podacima u izvornom materijalu Kovačićeva tvrdnja koja uspjelu jesensku inicijativu izravno povezuje s onom neuspjelom u ljeto iste godine:

"Na kraju je u jesen 1907. uspjelo, da se stvori kompromis na slijedećoj osnovi: Novinarsko društvo imat će pretežno reprezentativan karakter, a kraj toga bit će i humanitarna organizacija, koja će pružati pomoć svojim članovima u slučaju bolesti i oskudice. Na toj osnovi sastavljena su i pravila i podnesena na potvrdu Zemaljskoj vladi, odjeljenju za unutarnje poslove. Izabran je i prvi privremeni odbor novinarskog društva, kome je bio predsjednik Oton Slavik, bivši jezuita i urednik klerikalnog dnevnika *Hrvatstvo*".

Kako nije naveo imena osoba koje su vodile inicijativu u ljeto, Kovačić implicira da su to bili isti ljudi koji su se okupili u jesen. Za to nema nikakva dokaza, najmanje u postojećim zapisnicima koji također ne potvrđuju njegovu tvrdnju da je postignut nekakav "kompromis", pa da je udruga tada tobože koncipirana kao društvo s "reprezentativnim" karakterom; to ne proizlazi iz zapisnički preciziranih "zadaca" buduće udruge. Nadalje, Kovačić namjerno ili nenamjerno griješi kad zadaću profesionalne udruge koja se brine o socijalnom položaju svojih članova – zapravo posprdno – zove "humanitarom" organizacijom. U kvalifikaciji predsjednika Odbora nazire se nadalje njegova stranačka i svjetonazorska netrpeljivost, što potvrđuje i ovaj ulomak: "Bilo je, naime, govora o tome da će novi predsjednik omogućiti veću financijsku pomoć udruženju, koju bi dao zagrebački nadbiskup Posilović. Međutim, ova očekivana financijska pomoć je izostala, jer je nadbiskup darovao društvu u svemu 100 kruna".¹⁰¹

6. Prvi podupiratelj budućega Društva. Na IV. sjednici, 29. 12. 1907., sastao se samo PO i raspravljao o "...načinu oporezovanja društava te društvenih i sličnih viesti";¹⁰² rasprava nije donijela "definitivnih zaključaka", ali su "pretreseni razni predlozi i osnove". Odbor je također zaključio zamoliti "presvj. g. biskupa, opata i priora vranskoga Pavla Guglera za prinos u društvene svrhe", a tajnik je dobio zadaću da priredi "popis zagrebačkih društava".¹⁰³ Bila je to posljednja sjednica te godine, sigurno ih je bilo i kasnije, ali su naši zapisnici "zašutjeli" – do g. 1910. Ipak, znamo da se nešto poduzimalo i u g. 1908. Prvo, biskup Gugler se odazvao molbi i tako postao prvim utemeljiteljem s prinosom od 100 kruna te je time – izvijestit će F. Pajas na Glavnoj skupštini 18. 12. 1910. – "...udario prvi temelj našoj društvenoj imovini! (Slava mu!)".¹⁰⁴

7. Pravila idu u proceduru. Sljedeći je potez PO-a bio vrlo važan: "u siečnju 1908." *Pravila* su "podnesena kr. zemalj. vladi na odobrenje".¹⁰⁵ Pajas je kazao da je nakon toga "...u radu oko osnivanja društva nastupila stagnacija", a "Zemaljska je

vlada takova pravila opetovano vraćala na izpravke koji su u smislu njezinih odpisa i provedeni".¹⁰⁶ Očito da Pajasov termin "stagnacija" ne znači da se baš ništa nije poduzimalo, nego se odnosi na ponašanje vlasti: Privremeni odbor je i te kako imao posla kako bi ispunio "opetovana" traženja vlade. Tri godine kasnije su *Pravila* i potvrđena, ali u posve drukčijoj političkoj situaciji.

8. *Grlovićeva pasivnost g. 1907.* Među inicijatorima iz g. 1907. nije, dakle, bilo – do tada najupornijeg zagovarača zamisli – Milana Grlovića, ali on o tome nije ostavio nikakva zapisa.¹⁰⁷ Ni Petešić se nije upitao zašto je tada apstinirao, iako je, vjerno slijedeći Grlovićeve zapise, iznio dosta građe za moguć odgovor. Pokušat ćemo odgovoriti i na to pitanje.

Neki Grlovićevi zapisi upućuju na to da je, napustivši angažman u DHK, bio ozbiljno deprimiran neuspjehom, ali i teškom novinarskom svagdašnjicom.¹⁰⁸ Bio je i vrlo kritičan prema stanju u novinstvu.¹⁰⁹ Iako nije otkrio zašto je g. 1907. apstinirao, naknadno tu inicijativu neće spominjati s osobitim poštovanjem: "Prije tri godine sastalo se već po deseti put nekoliko novinara, da osnuje takovo društvo, koje sam ja već g. 1877. zagovarao u 'Hrv. Svjetozoru'".¹¹⁰ Možemo pretpostaviti da s tih "nekoliko novinara" (vidjeli smo da ih je najprije bilo 4, na prvom zapisnički utvrđenom sastanku 12, a na drugom 16!) Grlović tada nije bio u najboljim odnosima (ili oni s njim).¹¹¹

9. *Razlozi za akciju ujesen 1907.* Naposljetku, valja odgovoriti i na pitanje zašto je do ove inicijative došlo baš tada. Iako nam pristupačna građa o tome ništa izravno ne kaže, nema sumnje da ju je potaknula i politička situacija u Hrvatskoj krajem g. 1907. Naime, nakon pobjede Hrvatsko-srpske koalicije na izborima (u svibnju 1906.), njezina je vlada u rujnu stavila izvan snage Khuenov Zakon o tisku (iz g. 1903.), a Hrvatski je sabor 15. 3. 1907. donio novi, znatno liberalniji zakon o štampi. Njime je ponovno uvedena porota u novinskim sporovima, ukinuta je kaucija za pokretanje listova i uspostavljena kolportaža, čime je dan znatan zamah informativnom novinstvu.¹¹²

Međutim, Koalicija je odstupila već 26. lipnja, a Hrvatski sabor se usprotivio donošenju tzv. Željezničarske pragmatike¹¹³ te je ujesen raspušten. Sve to nije moglo ostati bez utjecaja i na raspoloženje u profesiji u kojoj je lijep broj glasila i novinara slijedio politiku Koalicije. I inicijatori su sa sigurnošću mogli predvidjeti da će nova službena politika u Zagrebu biti i u tom segmentu restriktivnija (što se i dogodilo).¹¹⁴

10. *Važna etapa.* Zaključujući ovaj segment, valja još jednom istaknuti da je to bila vrlo važna etapa u pripravama za osnutak HND-a. Prvo, dogovoreno je ime Društva i određen njegov budući identitet (samostalna profesionalna udruga kojoj su članovi novinari različitoga svjetonazora, odnosno poli-

tičkoga uvjerenja). Drugo, budući će članovi biti razvrstani u kategorije tako da odlučujući utjecaj u Društvu imaju "pravi novinari" (oni, dakle, kojima je to jedino ili glavno zanimanje). Treće, da inicijatori nisu osnovali Privremeni odbor, da nisu izradili i raspravili *Pravila* i dali ih u proceduru – Društvo se cijelo ne bi moglo osnovati g. 1910.¹¹⁵

ZAKLJUČNE PRIPRAVE – KASNA JESEN 1910.

1. Akcija kreće. Ponovno u prostorijama DHK sastalo se 20. studenoga 1910. godine 24 novinara. Među njima je bilo osam inicijatora iz g. 1907. – novopridošli su bili u većini.¹¹⁶ Nekoliko je "predmeta" bilo na dnevnom redu. Na samom početku "član pripravnog odbora 'Hrvatskog novinarskog društva'¹¹⁷ V. Wilder razlaže prisutnima da su konačnim odpisom od 11. studena 1910. broj 60176. pravila 'Hrvatskog novinarskog društva' potvrđena,¹¹⁸ te je sastanak sazvan u tu svrhu, da se sada poradi oko provedenja organizacije društva". Ta je *Pravila* pročitao tajnik F. Pajas, a "blagajnik pripr. odbora" izvijestio je o "stanju blagajne". Debata je bila kratka.¹¹⁹

2. Prva Pravila HND-a. Kako je napomenuto, u AHND-u nema vladina pisma ni priloženih *Pravila*, pa se tim dokumentom nismo mogli poslužiti. No, Odbor će *Pravila* ubrzo dati tiskati kao brošuru.¹²⁰

Pravila iz 1910. imaju 43 paragrafa i dijele se na 15 glava,¹²¹ kao što je bilo uobičajeno za temeljni dokument sličnih društava.¹²² Temeljne postavke prvoga statuta (današnji termin) Društva već su bile formulirane u Grlovićevim zamislima iz 1877. i 1887. i u shvaćanjima Pripremnog odbora g. 1907. Pozorniji će čitatelj zapaziti da jedno od načela (ne pravi se nikakva razlika u političkim shvaćanjima članova) nije eksplicitno sadržano u *Pravilima*, pa možemo prosuditi da se to smatralo pretpostavkom, a ne nečim što posebno treba statutarно uglaviti i precizirati.

3. Privremeni odbor. Radilo se učinkovito. Izabran je Privremeni odbor: "predsjednik Milan Grlović, blagajnik Ivan Peršić, tajnik Ferdinand Pajas, odbornici Marija Jurić-Zagorka,¹²³ Antun Schlegel, Zvonimir pl. Vukelić i Većeslav Vilder".¹²⁴ Zaključak je sjednice da Odbor "imade voditi društvene poslove i sve prirediti do glavne konstituirajuće skupštine, koja će se održati u nedjelju dne 18. prosinca o. g. u 10 sati prije podne".¹²⁵ Grlović je sjednicu izabranog "privr. odbora" zakazao za dva dana.

4. Strategija i taktika u promicanju budućeg društva. Odbor se opet sastao 22. 11. (bez Wildera). Na Peršićev prijedlog "na sva kulturna, humanitarna i tečevna¹²⁶ društva, novčane zavode, banke, občine, čitaonice i pojedince" treba poslati "proglas za prinose¹²⁷ i pristup¹²⁸ u društvo". Grlović je na to imao neke primjedbe, pa se zaključilo proglas sastaviti "u jedin-

stvenoj obćenitoj formi za sve te korporacije". Sastav teksta povjeren je M. Jurić-Zagorki.¹²⁹ Imamo li u vidu tadašnju političku situaciju u Hrvatskoj, tj. osobito hrvatsko-srpske odnose, bit će jasnije zašto je Odbor zadužio baš "privr. odbornike" Wildera i Schlegela da se "kod suradnika 'Srbobrana' informiraju, dali i oni pristupaju u 'Hrv. novinarsko društvo'".¹³⁰ Budući da je za 18. prosinca zakazana osnivačka skupština, Odbor je – zacijelo zbog Božićnih blagdana – zaključio da HND otpočne djelovati "danom 1. siječnja 1911. godine". Određen je sljedeći dnevni red konstituirajuće skupštine: "I. Izvještaj privremenog odbora. II. Verifikacija članova. III. Absolutorij¹³¹ privremenom odboru. IV. Izbor upravnog odbora,¹³² nadzornog vieća¹³³ i častnog suda.¹³⁴ V. Eventualni predlozi".

Predviđen je i postupak kandidiranja: prije početka skupštine održat će se "konferencija"; skupština će se, odlučeno je, održati "u dvorani društva 'Matica Hrvatska', a privr. predsjednik Grlović pribavit će za to dozvolu predsjedništva 'Matice Hrvatske' ". Iduća je sjednica uređena za dva dana.¹³⁵

5. Grlovićev proglas, odjek u javnosti i – prvi novčani prisosi. Kako smo vidjeli, Zagorki je bilo povjereno sastavljanje "proglasa". Ona je to uradila i podnijela ga na sjednici 24. studenoga. Došlo je do debate i odbornici njime nisu bili zadovoljni, pa su Grloviću povjerali "da prema toj osnovi izradi novi proglas". Na sjednici idućega dana – na kojoj Zagorka nije bilo – prihvaćena je "nakon nekoliko manjih amandementa" njegova "osnova proglasa".¹³⁶ Budući da ne raspolažemo Zagorkinim nacrtom nego samo Grlovićevim tekstom,¹³⁷ ne znamo u čemu su bile razlike. No, "privremeni predsjednik" je ignorirao Zagorkinu "osnovu".¹³⁸ Objava proglasa i u *Narodnim novinama* – koje će, kako ćemo vidjeti, zdušno propagirati HND – razumljiva je iz bar dva razloga. Prvo, Grlović je u njima radio. Drugo, i tada su to bile službene vladine novine, a baš je Tomašićeva vlada odobrila "pravila" i otvorila put k osnivanju HND-a.¹³⁹ Tako je na Odboru čak bilo zaključeno da će *Narodne novine* "prirediti otiske za sve listove, te da će ga (proglas, op. a.) priobćiti i to u sutrašnjem broju (od 26. studena 1910.), a pokrajinski će ga listovi priobćiti u kojem od prvih narednih brojeva".¹⁴⁰ PO je, dakle, poduzeo sve da se osnutku Društva dade što veći publicitet.¹⁴¹ Grlović nije prezaao od toga da glasilo u kojem je radio pretvori u neku vrstu "informativnog biltena" Privremenog odbora, o čemu svjedoče podatci koje je sabrao i objavio Ć. Petešić, dragocjeni i stoga što svjedoče o odjeku na koje je proglas naišao u javnosti.¹⁴² Odziv je, naime, značio i financijsku pomoć novonastajućoj udruzi. Stalne novčane brige i prikupljanje nužnih sredstava od početka su bili jedan od ključnih problema.¹⁴³

6. Tiskanje Pravila i – prvi članovi. Čini se da se Zagorka nije uvrijedila, jer sudjeluje na sjednici 30. studenoga. Tu je naj-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

prije potvrđeno da će se Skupština održati u palači Matice. Na Wilderov je prijedlog zaključeno da se odmah započne "ubiranjem upisnine i članarine",¹⁴⁴ s time da će se od 1. XII. ubirati samo upisnina ("da članovi ne osjete preveliki izdatak"), a članarina od 1. I. 1911., "od kojega dana i društvo djeluje". Budući je Peršić izvijestio da su tiskana pravila¹⁴⁵ i pristupnice, odlučeno je "da se mogućnicima pošalju pristupnice sa proglasom i pismom".¹⁴⁶ Tko su bili "mogućnici" ne znamo, ali je adrese trebao prikupiti F. Pajas, "(...) napose utemeljitelje 'Matice Hrvatske' i društva hrvatskih književnika", dakle imućnije ljude. Također je odlučeno da se Poziv na Glavnu skupštinu objavi "u svim novinama dne 3. prosinca 1910.". Idućih dana – do Skupštine – Odbor se trebao sastajati svake srijede i nedjelje. Do Skupštine su međutim održana samo dva zapisnički utvrđena sastanka, 14. i 17. prosinca. Na prvom je Peršić izvijestio koji su novinari pristupili Društvu, pa je Privremeni odbor zaključio da se prime 53 člana.¹⁴⁷ u prvoj skupini 43, u drugoj 4 i u trećoj 6.¹⁴⁸

7. Prijedlog vodstva budućega društva. Škrti zapisnici daju samo djelomični uvid u to kako se odlučivalo na sjednicama PO-a. Redovito su vođene "debate" (bilo je, dakle, različitih mišljenja), a zaključci su očito – iako to nigdje izričito ne piše – donošeni većinom glasova, najvjerojatnije onako kako su predviđala *Pravila*. Nema sumnje da je autoritet čelnika – vidjeli smo to na primjeru Grlovićeve intervencije u Zagorkin nacrt proglašenja – imao veću težinu od jednoga glasa, a i to je bilo predviđeno *Pravilima*.¹⁴⁹

Međutim, tijekom Osnivačke skupštine i sastav budućega vodstva Društva nije se htjelo prepustiti iznenađenjima: pripreme su bile sustavne i temeljite a imale su, kako ćemo vidjeti, i političke motive. Na odborskoj sjednici 17. 11.¹⁵⁰ najprije su referenti pročitali "izvješća, koja će podnieti na sutrašnjoj glavnoj konstituirajućoj skupštini" i ona su prihvaćena. Utanačen je potom prijedlog kandidata za sva tri tijela koja će se birati (abecednim redom), a budući su uz svakog kandidata navedene i novine, nema dvojbe da se vodilo brigu i o tome kako su zastupljena glasila različitih orijentacija.¹⁵¹ Istog je dana primljeno još 7 članova (u sve tri skupine).

OSNIVANJE HND-a, 18. PROSINCA 1910.

1. Grlovićev glasoviti govor. Na "Glavnoj konstituirajućoj skupštini" u "Matici" bilo je prisutno 30 novinara i jedna (tada i jedina) novinarka.¹⁵² Skupština je otvorena govorom predsjednika PO-a, Grlovića.¹⁵³ Taj govor ide u red vrsnijih hrvatskih publicističkih tvorbi uopće, a osobito je važan za povijest Društva. Zbroj je to temeljnih ideja i načela koja je do tada zastupao.¹⁵⁴ Govor ima četiri cjeline. U prvom je segmentu is-

taknuo temeljno načelo udruge (članovi su novinari bez obzira na njihov svjetonazor) i formulirao razlog njezina postojanja: postizanje adekvatnog društvenog statusa struke.¹⁵⁵ U drugom je, ocijenivši osnivanje udruge "pobjedom one velike i slavne ideje, koja je niknula pod okriljem lista, što ga danas ovdje zastupam,¹⁵⁶ ideje hrvatskoga preporoda" – dao pregled povijesti hrvatskoga novinstva i odao počast prethodnicima: "To su, gospodo, naši predji, – a ja mislim, da ih se kraj svih zabluda naše politike, ne trebamo stidjeti. Patili su dosta – pa da su i danas s nama, radovali bi se, da je i za nas došao uskrš".¹⁵⁷ Treći je segment govora posvetio ocjeni nezadovoljavajućega statusa profesije i – ne zaboravljajući (Kreža) "naše mentalitete"¹⁵⁸ – razloge s pravom našao u posljedicama zakašnjele modernizacije hrvatskoga društva.¹⁵⁹ U četvrtom, najvažnijem dijelu govora, dao je sažetu formulaciju programa o "dvojakim dužnostima" ("naprama narodu kojemu služimo" i "naprama sebi"). Prve smo dužnosti već citirali,¹⁶⁰ a one "spram nas samih" nesvakidašnji su spoj racionalističkog povjerenja u "vječnost" visokih načela čudorednog poretka i – pragmatičnog uvida u pravu svrhu postojanja udruge. Snažna je svijest o potrebi radikalne promjene socijalnog položaja novinara,¹⁶¹ jer to smatra preduvjetom postojanja: "Da uzmogne vršiti svoju uzvišenu misiju u narodu, štampa mora biti neodvisna, ona mora biti poštena, da bude ugledna, a mora biti složna, da bude jaka i uplivna".¹⁶² Neke od Grlovićevih postavki i kasnije su citirane, ali bez poziva na autora, i u posve drukčijem povijesnom kontekstu.

2. Daljnji tijek skupštine: stanje blagajne i debata o osobnim značajkama članova. Nakon tajničkog izvještaja F. Pajasa blagajnik PO-a Ivan Peršić izvijestio je da Društvo u tom trenutku u blagajni ima 900 kruna i 54. filira.¹⁶³ Novac je odmah predao predsjedatelju Skupštine, a ova je "sva izviešća primila na znanje te privremenom odboru podielila absolutorij". Vrlo uspješan rad PO-a bio je time završen.

Prije verifikacije članova došlo je do rasprave o tome "tko može biti članom s obzirom na karakter i privatni život dotičnika. U debati su učestvovali članovi Butković, Matoš, Wilder, Jurić-Zagorka, Bauer, Peršić i Grlović, te je konačno prepušteno upravnom odboru, da odlučuje o primitku članova i častnom sudu, da postupa protiv onih članova, koji će se ogriješiti o čast i ugled društva i staleža novinara".¹⁶⁴ Sadržaj ove rasprave – a to znači i različiti stavovi – nisu nam, doduše, zabilježeni u zapisniku, ali ipak možemo konstatirati da su ugled društva i profesije (i sankcije protiv onih koji se o to ogriješe) bili predmetom živog interesa HND-a od samoga početka i da će problem – u ovom ili onom obliku – ostati prisutan uvijek, kao što je relevantan i danas, kad postoji i dokument koji

to regulira (Kodeks časti hrvatskih novinara).¹⁶⁵

3. Proceduralna rutina i – politika. Skupština je primila ukupno šezdesetjednoga člana: 48 u I. skupini, 6 u II. i 7 u III. skupini, i zapisnik donosi njihova imena – u načelu – abecednim redom.¹⁶⁶ I Petešić je u svojoj knjižici objavio popis pod naslovom *Prvi članovi HND*, pozivajući se na zapisnik. Međutim, nije ga posve vjerno prenio. Razlika se u prvi mah čini nevažnom. U Zapisniku je u I. skupini prvih 45 članova poredano abecedno (od *Andrović*, Ivan do *Zindl*, Srećko), a tada dolaze ova tri imena: "Banjanin Jovo, Budisavljević Bude i Pribičević Svetozar".¹⁶⁷ Riječ je, kako znamo, o prvacima srpskoga krila Hrv.-srp. koalicije. Postupak zapisničara nije u prvi mah shvatljiv, ali – očito nije riječ o pukom "previdu". Naime, na sjednici PO dan ranije, 17. 12., za UO je kandidiran i Bude Budisavljević. Važno je uočiti da su spomenuta trojica istoga dana primljeni i u članstvo. Kuriozitet je u tome što je Budisavljević najprije kandidiran za člana UO-a, a tek onda – na samom kraju sjednice – s ostalom dvojicom "primljen" za člana! O "političkoj aritmetici" se u PO očito brižljivo vodilo računa i najvažnije se dogovorilo pravodobno – i to je, najvjerojatnije, bio dio spomenute Wilder-Schlegelove "misije" u *Srbobranu*. Stoga je teško govoriti o rutinskoj proceduri.¹⁶⁸

4. Izbor prve uprave HND-a. Nakon verificiranja liste članova "objavljen je izbor odbora". Društvom će upravljati Upravni odbor¹⁶⁹ u gotovo istom sastavu koji je i bio predložen – jedino je umjesto Zagorke izabran Joso Lakatoš.¹⁷⁰ Nadzorno vijeće i Častni sud izabrani su u predloženom sastavu. U izbornoj komisiji su bili Z. Biljan i A. Brozović.¹⁷¹ Kako je zabilježeno, "dva predloga" je dao član I. Andrović i oni su "ustupljeni Odboru na pretres", ali ne znamo o čemu je bila riječ. Prije završetka skupštine pročitana je i ova "brzobjavka: Savez slaven-skih novinara iz Praga radostno pozdravlja osnivanje vašega društva. Živili! Predsjednik Holeček, sekretar Hejret".¹⁷²

5. Konstituiranje prvog Upravnog odbora. Iz zapisnika nije razvidno kakav je bio sustav glasovanja, ali to je regulirano *Pravilima*: "§ 40. Na svim skupštinama odlučuje absolutna većina, izuzevši u slučajevima spomenutim u §. 42. i 43.;¹⁷³ ako su ovi glasovi razpolovljeni, odlučuje predsjednik". Skupštinari koji su birali članove svih triju tijela nisu odlučivali o podjeli funkcija u UO, jer je to bilo u nadležnosti odbora.¹⁷⁴ Stoga, odmah "Poslie glavne skupštine sastao se izabrani odbor u sjednicu, u kojoj se je ovako konstituirao: Predsjednik: Milan Grlović; Podpredsjednik: Antun Schlegel; Blagajnik: Ivan Peršić; Tajnik: Zvonimir pl. Vukelić; Odbornici: dr Milivoj Dežman, Većeslav Wilder, Bude Budisavljević. Zamjenici: Ferdinand Pajas, Joso Lakatoš".¹⁷⁵

Upravni odbor od sedam članova imao je velike ovlasti,¹⁷⁶ snažna je bila i pozicija predsjednika i potpredsjednika, ali ograničena ovlastima odbora.¹⁷⁷

ZAKLJUČAK

Hrvatsko novinarsko društvo moglo je krenuti u život.

Pretpovijest HND-a, od prvih zamisli g. 1877. i višekratnih (neuspjelih) pokušaja te njegovo konstituiranje, u prosincu 1910., razdoblje je bez kojega nije moguće razumjeti ni djelatnost Društva u idućim desetljećima. Prije samoga osnutka riješena su neka temeljna pitanja o načelima djelovanja strukovne udruge. Uvid u šire-društvene, navlastito političke, okolnosti toga doba upozorava s kojim se sve teškoćama susretala zamisao i ostvarenje takve jedne profesionalne udruge, pa je time i pretpovijest ovoga društva dobrodošao segment u stvaranju točne slike o velikom kašnjenju procesa modernizacije hrvatskoga društva. Razvidno je postalo također i sljedeće: bez dragocjenih podataka iz izvorne građe koja se čuva u Arhivu HND-a slika bi bila bitno nejasnija, a to upućuje na hitnu potrebu istraživanja te, u znanstvenoj literaturi tek iznimno rabljene dokumentacije.

IZVORI

Neobjelodanjena građa

1. AHND

Kako je već uvodno napomenuto, ovaj se prilog temelji poglavito na dosad tek iznimno proučavanoj, zapravo nepoznatoj građi u Arhivu Društva. Uvid u to što ona sve sadrži zainteresirani čitatelj može naći u *Spomenici HND 1910. – 2000.*, u tekstu *HND i njegov arhiv*, a ovdje dajemo samo osnovne obavijesti.

AHND se dijeli u 1. Personalni arhiv (PA), 2. Opći arhiv uprave (OA) te 3. Priručni fond starije građe (PFSG). OA dijeli se u dvije veće cjeline: Fond starije građe (do 1960.) i Fond novije građe (od 1960. do danas).

Za rad na ovoj studiji najvažniji je izvor bila "knjiga" *Zapisnici, I., 1907.-1924.* Za informaciju budućim istraživačima napominjem da AHND čuva i zapisnike sjednica uprava i redovitih i izvanrednih skupština i za razdoblje nakon 1924. Jedan je dio njih svojedobno uvezan u dvije "knjige" (zapravo, bilježnice): *Zapisnici, II., 1935.-1937.*; *Zapisnici, III., 1943.-1945.* Fotokopije ostalih, pojedinačno sačuvanih zapisnika o radu upravnih tijela (zajedno s kopijama ostale najvažnije dokumentacije) čine poseban dio AHND-a, Priručni fond starije građe (PFSG), pristupačan istraživačima.

2. NACIONALNA I SVEUČILIŠNA KNJIŽNICA, ZAGREB

Zagorka (1953.)

Marija Jurić-Zagorka: *Što je moja krivnja.* Rukopis. NSK, R 7601.

Grlović (1906.-1911.)

Milan Grlović: *Moj dnevnik* (14 tvrdo ukoričenih bilježnica). Rukopis.

NSK, R-4612.

Objelodanjena građa¹⁷⁸

Pravila (1910.)

Pravila Hrvatskog novinarskog društva u Zagrebu. Zagreb. Tisak Antuna Scholza. 1910. (NSK, sign. 176.071)

Grlović (1903.)

Ljetopis Društva hrvatskih književnika u Zagrebu za godine 1900.-1903. Uredio i izdao odbor društva. Sa 7 slika. Zagreb, 1903. /autor u knjizi nije naveden!/
Grlović (1914.)

Milan Grlović: *Moj život. Pjesme i proza. 1874. – 1914.*, Zagreb, Nakl. i izd. piščevo, 1914. Predgovor: *Moj život. Osobni podatci*, str. V – XI.

Spomenica (2000.)

Spomenica Hrvatskog novinarskog društva, 1910. – 2000. Izdanje HND, Zagreb, 2000. (ur. S. Lipovčan)

LITERATURA

*** (1958.). Društvo hrvatskih književnika. *Enciklopedija Jugoslavije 3*, Dip – Hid, LZ FNRJ, Zagreb, MCMLVIII., str. 102.

*** (1965.). Počeci novinarske organizacije u Hrvatskoj. *Novinar*, 16-17, rujan-listopad, str. 11, Zagreb.

*** (1996.). Grlović, Milan. *Hrvatski leksikon*, I. sv., str. 417, Zagreb.

Dorđević, B. (1965.). *Zagorka. Kroničar staroga Zagreba.* Stvarnost, Zagreb.

Grlović, M. (1877). Hrv. žurnalističko društvo, u: *Hrvatski Svjetozor*, br. 20, 11. studenoga, str. 155-156, Zagreb.

Grlović, M. (1887.). Hrvatsko književničko i novinarsko društvo, u: *Smotra*, I/1887., sv. VI., 368-370 (nepotpisano), Zagreb.

Gross, M. (1960.). *Vladavina hrvatsko-srpske koalicije 1906.-1907.*, IDN, Beograd.

Gross, M. (1970.). Hrvatska politika velikoaustrijskog kruga oko prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, u: *Časopis za suvremenu povijest*, 2, 9-74, Zagreb.

Gross, M. (1973.). Povijest pravaške ideologije, Institut za hrvatsku povijest, *Monografije 4*, Zagreb, 1973.

Gross, M., Szabo, A. (1992.). *Prema hrvatskom građanskom društvu*, Globus, Zagreb.

Horvat, J. (1962.). *Povijest novinstva Hrvatske, 1771-1939*, Stvarnost, Zagreb.

Horvat, J., Ujević, M. (1960.). Hrvati – VI. Žurnalistika. U: *Enciklopedija Jugoslavije*, sv. 4, Hil – Jugos, Zagreb, MCMLX., Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ.

Jelčić, D. (1980.). *Početak Ljetopisa Društva hrvatskih književnika* (danas: Društva književnika Hrvatske) 1900-1919 i *Bibliografija izdanja DHK (DKH)*. Poseban otisak iz *Kronike Zavoda za književnost i teatrologiju JAZU*, broj 17, Zagreb, 1980.

Karaman, I. (1991.). *Industrijalizacija građanske Hrvatske 1800-1941.*, Na-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

prijed, Zagreb, 1991.

Kovačić, K. (1952.). Razvitak novinarskih profesionalnih organizacija u Hrvatskoj, u: *Novinar*, Bilten Društva novinara NR Hrvatske, februar – God. IV, broj 2 (19), Materijali za historiju štampe, str. 39-41, Zagreb.

Maštrović, T. (1986.). Grlović, Milan, u: *EJ*, 4, E-Hrv, JLZ, Zagreb, str. 602.

Matković, H. (1968.). Schlegel, Toni, *Enciklopedija Jugoslavije* 7, R – Srbija, str. 172-173. Izdanje i naklada Jugoslavenskog LZ, Zagreb, MCM-LXVIII.

Miović Kočan, S. (1996.). Društvo hrvatskih književnika. U: *Hrvatski leksikon*, I. sv., Zagreb, str. 295.

Novak, B. (1997.). Novinstvo, u: *Almanah hrvatskoga tiskarstva, nakladništva, novinstva, bibliotekarstva knjižarstva s adresarom*, str. 130-227. Horizont Press d.o.o. i Kratis, Zagreb.

Petešić, Č. (1992.). Milan Grlović. *Prvi predsjednik Hrvatskoga novinarskog društva*, HND i Ogranak Matice hrvatske Križevci, Zagreb.

Rogić, I. (2000.). *Tehnika i samostalnost. Okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*. Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.

Turković, H. (1997.). Novinarstvo. U: *Hrvatski leksikon*, II. sv., Zagreb, str. 183-184.

Vaupotić, M. (1958.). Grlović, Milan, *Enciklopedija Jugoslavije* 3, str. 624.

BILJEŠKE

¹ *Enciklopedija Jugoslavije* (dalje: EJ), sv. 4, Hil – Jugos, Izdanje i naklada LZ FNRJ, prvo izdanje, Zagreb MCMLX. EJ, sv. 5, Hrv – Janj, JLZ "Miroslav Krleža", drugo izdanje, Zagreb, 1988. EJ ni u prvom ni u drugom izdanju ne zna niti za Društvo novinara Hrvatske (sv. 3, Dip – Hiđ, Zagreb, MCMLVIII. odnosno sv. 3, Crn – Đ, 1984.), kako se udruuga tada zvala. Iako je Društvo tada punih pet godina ponovno djelovalo pod imenom HND, nema ga niti u I. svesku *Hrvatskoga leksikona* (iz g. 1996.; dalje: HL).

² Zagrebačka sekcija Jugoslavenskoga novinarskog udruženja, Novinarsko društvo Banovine Hrvatske, Hrvatsko novinarsko društvo, Društvo novinara N. R. Hrvatske, Društvo novinara Hrvatske.

³ Na XXXI. Izvanrednoj skupštini Društva novinara Hrvatske u Zagrebu jednoglasno je donesena odluka o izmjeni Statuta kojom se udruuga ponovno zove Hrvatsko novinarsko društvo (usp.: XXXI. IZVANREDNA SKUPŠTINA DNH. Zagreb, 10. I. 1991., Stenogram, str. 84. – AHND, Opći arhiv /OA/ – Fond novije građe). Vidi i prilog ovom tekstu, Izvori.

⁴ 1. Kraljevina Dalmacija, Hrvatska i Slavonija u Austro-Ugarskoj Monarhiji (do 29. 10. 1918.), 2. Država SHS (Slovenaca, Hrvata i Srba) do 1. 12. 1918.; 3. Kraljevstvo/Kraljevina SHS (Srba, Hrvata i Slovenaca), do 3. 10. 1929.; 4. Kraljevina Jugoslavija (do 26. 8. 1939.); 5. Banovina Hrvatska u Kraljevini Jugoslaviji (do 10. 4. 1941.), 6. Nezavisna država Hrvatska (do 8. 5. 1945.), 7. Federalna Hrvatska u D. F. Jugoslaviji (do 29. 11. 1945.), 8. Narodna Republika Hrvatska u FNRJ (do 7. 4. 1963.), 9. Socijalistička Republika Hrvatska u SFRJ (do 30. 5.

1990.), 10. Republika Hrvatska (u jugoslavenskoj federaciji, do 8. 10. 1991.).

⁵ Konstituiranje hrvatske nacije moglo je biti završeno tek u "veliko doba" Radićeva pokreta, krajem dvadesetih godina ovoga stoljeća. Razmjeri problema hrvatske nacionalne integracije s gledišta modernizacijskih procesa bit će jasniji ako podsjetimo da je još početkom stoljeća u Banskoj Hrvatskoj (tj. u ugarskom dijelu Dvojne monarhije) pravo glasa imalo samo 2 posto stanovništva! O gospodarskoj osnovi nacionalne integracije i problemima modernizacije usp. i sljedeće radove: Karaman (1991.), Gross-Szabo (1992.) i Rogić (2000.), 8. poglavlje: *Likovi prve hrvatske modernizacije*, str. 323-412. [Pun naslov djela i ostale podatke o referentnim jedinicama vidi u: Prilog, Literatura]

⁶ "U sljedeće dvije godine nakon ujedinjenja ostaje na snazi cenzura kakva je bila u Austro-Ugarskoj od početka Prvoga svjetskog rata. Iza povjerljivih akata o utvrđivanju prava novina krio se režim okupacije vrhovnoga komandanta srpske okupacijske vojske kralja Aleksandra Karađorđevića. U to vrijeme sve mjere protiv novinstva potječu od vojnih vlasti." (Novak, 1997., str. 164).

⁷ Npr. razdoblje Šestosiječanjske diktature (1929.-1931.) ili Nezavisne države Hrvatske (1941.-1945.).

⁸ U doba obiju jugoslavenskih država.

⁹ Tek valja utvrditi imena svih novinara koji su u tim prevratima stradali (ostajali bez posla, bili proganjani, emigrirali, bili osuđivani na političkim procesima na zatvorske kazne ili pak izgubili život). Zbog političkih razloga mnogi bili izbačeni iz udruge: i 1929., i 1941., i 1945., i 1972. Društvo je ispravilo te nepravde takozvanom *Brijunskom deklaracijom* g. 1992. u kojoj se u prvoj točki kaže da HND "... opetovano potvrđuje svoj stav da se javno proglašavaju ništavnim odluke suda časti za novinare koji su iz političkih razloga isključeni iz novinarske organizacije. Svim tim novinarima priznaje se neprekinuti staž u novinarskoj organizaciji." (Deklaracija Hrvatskog novinarskog društva o novinarima koji su iz političkih razloga bili isključeni iz Društva novinara Hrvatske, Dani hrvatskog novinarstva, Brijuni, 18. – 21. lipnja 1992., usp. AHND, OA, Fond novije građe).

¹⁰ Knjižicu o M. Grloviću napisao je Ćiril Petešić (Petešić, 1992.). Drugo je poglavlje (str. 43-74) posvetio Grloviću i Društvu. Do njegova rada nije bilo tako potpuna prikaza višegodišnjih (programskih i organizacijskih) priprava za osnivanje naše novinarske udruge. Petešić je nadalje bio prvi koji je – uz Grlovićeve objavljene radove, ostavštinu i onodobno novinstvo – koristio i jedan izvor iz AHND-a, ZAPISNIKE I., 1907. – 1924. Prešutjevši postojanje HND-a – oba izdanja EJ te HL imaju natuknicu "GRLOVIĆ, Milan". U prvom izdanju EJ stoji i: "Osnivač Hrvatskog novinarskog društva (1910) i njegov prvi predsjednik." (sv. 3, str. 624.; autor: M. Vaupotić). U drugom je izdanju natuknica potpunija te je za našu temu zanimljivo i sljedeće: "Od 1885. član redakcije *Pozora*, kasnije *Obzora*, a 1889-1913. suradnik i potom urednik (1909-12) *Narodnih novina* (EJ 4, E-Hrv, JLZ, Zagreb, 1986., str. 602; autor: Tihomil Maštrović). U HL čitamo o Grloviću i sljedeće: "Jedan od utemeljitelja Društva hrvatskih književnika i Hrvatskog novinarskog društva." (1. sv., Zagreb, 1996., str. 417).

¹¹ Horvat, 1962., str. 258-260.

¹² Petešić (ib., str. 46-49) je objavio cijeli tekst, naveo da je to uradio i Horvat u svojoj *Povijesti...*, te upozorio: "(...) ali, nažalost, s dosta netočnosti u prijepisu." No, i u Petešićevu "prijepisu" ima pokoja omaška, pa ovdje citiramo iz izvornika. Tekst je u cijelosti, kao prvi važan dokument za povijest HND-a, objavljen u *Spomenici HND* (2000.).

¹³ U hrvatskom standardu toga doba pojam književnost nije bio ograničen samo na tzv. "lijepu književnost" nego i na znanstvene i publicističke radove.

¹⁴ Najprije se, piše Grlović, "u narodah" razvila "liepa knjiga", potom tek "naučna" i "znanstvena", ali nije jasno kakvu razliku pravi između tih dviju vrsta.

¹⁵ Zacijelo je imao na umu iste fenomene koji su pod imenom te profesije na djelu i danas.

¹⁶ Tj. ako su za neko vrijeme bile potisnute (op. a.).

¹⁷ Isto je uvjerenje našlo mjesta i u ustavima suvremenih demokratskih društava: bez slobode medija nema demokracije.

¹⁸ "(...) ne uzgajaju (...) po zanatu, jer je to dosta prezren stališ ..."

¹⁹ Grlović zapravo postulira da niti jedni niti drugi ne mogu bez slobode stvaranja. No, kako i jednu i drugu profesiju stavlja u isti "stališ", nije doticao važne razlike u značaju jednoga i drugoga diskursa, npr. niti to da pojam istine u književnom i novinskom tekstu – nije identičan.

²⁰ "Razmjer, u kom je trud prema nagradi hrvatskog novinara i književnika toli [u Petešića omaška: toliko, op. a.] je ogroman, da nije ni čudo, da su se sve znamenitije sile odklanjale od tog posla (...)". U enc. natuknici HRVATI – VI. ŽURNALISTIKA (Horvat-Ujević, 1960.), autori ističu težak položaj hrvatskih novinara u sedamdesetim godinama prošloga stoljeća: "Socijalni položaj malobrojnih novinara (K. Božić, M. Polić, M. Grlović, J. Miškatović, D. Politeo) posve je neuređen." (EJ, prvo izdanje, 3, ib., str. 78). Ne spominju, međutim, da je baš Grlović bio prvi koji je – iz tih istih razloga – potaknuo osnivanje domaće novinarske udruge.

²¹ Dakle "usput", ne i profesionalno (tj. redovito, i po pravilima "zadata").

²² U Petešića omaška: srca.

²³ Ist. aut. Iako je u svojem tekstu i te kako dao programske odrednice, Grlović je skroman: "Mi nismo nakani ovdje priobćiti [u Petešića omaška: priobćiti] nikakva programa..." Grlovićeva zamisao objelodanjena je u doba reforma bana Mažuranića kojima je Hrvatska prvi put snažnije zakoračila u modernizacijski proces, a važan segment su bili i prvi liberalniji zakonski propisi o novinstvu. Usp.: Gross-Szabo (1992.), str. 369 ff.

²⁴ Bilo bi vrijedno truda pribaviti pravila/statute u to doba postojećih udruga novinara u Europi i provjeriti je li ih Grlović možda imao u rukama, što bi se analizom "zadaca" moglo utvrditi, budući da sâm – ni u rukopisnom *Mojem dnevniku* ni u knjizi *Moj život* – ne daje o tome nikakvih podataka. Valja upozoriti da knjiga *Moj život* nije – kako bi se po naslovu moglo zaključiti – autobiografija, nego sadrži izbor iz njegova književnog rada, a na pravi karakter upućuje podnaslov

knjige: *Pjesme i proza, 1874. – 1914.* Podatke o sebi autor daje u prvom segmentu predgovora (*Moj život. Osobni podatci*, str. V. – XI). Tu je također precizirao da je napisao i *Ljetopis DHK ...* "(...) sa svim podacima o njegovom osnutku" (str. IX).

²⁵ Svi citati iz teksta Grlović (1877.), str. 155-156.

²⁶ Tj. nakon 1877. a prije 1887., op. a.

²⁷ Grlović (1887.), str. 369; Petešić (1992.), str. 51.

²⁸ Petešić (1992.), str. 54.

²⁹ Horvat (1962.) izriče – kao svoju kategoričku tvrdnju – da je apel "... ostao bez odziva" a ne kaže da zapravo citira Grlovića, te dodaje: "Nije poznato da li je na 'sijelima' Matice hrvatske povedena o Grlovićevu prijedlogu riječ" (ib., str. 322). Formulacija ne dopušta zaključak da je Horvat pretražio Matičin arhiv.

³⁰ Grlović (1887.), str. 368-370.; usp. i Petešić (1992.), str. 49-52.

³¹ Zanimljivo je da – zacijelo iz oportunističkih razloga – nije pretiskao već citirani kritički sud "... da je novinstvo uz neobične probitke, što ih je pružilo čovječanstvu, skoro isto toliko zla nanilo i nepravde (...)"

³² Objavljujući u cijelosti tekst iz *Hrvatskog Svjetozora*, Petešić je ulomke koje je Grlović ponovio g. 1887. tiskao kurzivom (ib., 46-49.): to je 36 od 77 redaka.

³³ Forinti, op. aut. Bio je to u ono doba velik novac.

³⁴ Grlović (1887.), str. 368; Petešić (1992.), str. 50. Obreće, obričuć: obeća, obećavši.

³⁵ U Petešića omaška: sklonili.

³⁶ U Petešića omaška: stališ.

³⁷ Grlović (1887.), str. 369; Petešić (1992.), str. 51.

³⁸ Tj. karakter. Danas se u nas riječ "značaj" često krivo rabi, u smislu "važnost", "značenje", možda i zato što u standardnome srpskom jeziku nema toga razlikovanja.

³⁹ Tiskarska pogreška u Petešića: zamlji.

⁴⁰ "I u Hrvatskoj, koja je tek rodila dva tri novinara i dva tri književnika po zanatu [ist. aut.], može se očekivati da u buduće, a naročito po ustrojstvu književničkog i novinarskog društva, ne će svi talenti viditi žuđenu Meku u činovničkoj karijeri." (Grlović, 1887., str. 369-370).

⁴¹ *Terminus technicus* još od 1848., a osobito se često njime služio B. Šulek. Formulacija počiva na svijesti tadašnjih javnih radnika o značenju ustavnog poretka u doba tako čestih neoapsolutističkih režima. Značenje je – *mutatis mutandis* – adekvatno današnjem pojmu demokratskoga pravnog poretka.

⁴² Hrvatski pokret br. 288/1910.; tekst je ulijepljen u "knjigu" *Zapisnici I., 1907.-1924.*, AHND, OA – Fond starije građe, str. 27 (rečenicu ist. autor).

⁴³ Cenzura u različitim oblicima stalna je sudbina ove profesije. Kad se i uklone sve vanjske, još uvijek ostaju "unutarnje rezerve".

⁴⁴ Da je novinstvo "ona šesta ili sedma velevlast, kojoj su se do sada poklonili i najveći mogućnici", uvjeravat će Grlović i g. 1903., pišući *Ljetopis DHK ...*, a također i u govoru na osnivačkoj skupštini Društva.

⁴⁵ Horvat je, razumije se, bio skeptičan prema "tzv. moći slobodne štampa-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

pe" odnosno "individualizmu XIX. stoljeća", koji je novine proglasio "sedmom velesilom" (ib., str. 356).

⁴⁶ Grlović (1887.), str. 370; Petešić (1992.), str. 52.

⁴⁷ Grlović u *Ljetopisu DHK* ... daje dragocjene obavijesti o tome. Riječ je o svjedočanstvu upućenog suvremenika i važnog aktera zbivanja. Sličnoga djela za razdoblje DHK nakon 1903. nemamo. Objavljen jest, doduše, jedan "prinos" na tu temu, ali je teško uporabiv kao relevantna referentna jedinica. To je rad D. Jelčića (Jelčić, 1980.). Na (dotiskanoj) naslovnici separata piše: "Početak ljetopisa Društva hrvatskih književnika (danas: Društva književnika Hrvatske) 1900-1919 i Bibliografija izdanja DHK (DKH)". U tom zbunjujućem i nespretno skladanom naslovu nedostaje bitan podatak iz pravog naslova (na str. 3): (*Grada*). Očekivali bismo ne samo rekapitulaciju najvažnijih Grlovićevih podataka nego i, nakon osam desetljeća, eventualne nove podatke za prvo razdoblje (uz, razumije se, nastavak do g. 1919.). Međutim, u tekstu u obliku ljetopisa (koji zapravo mora biti *summa* pouzdanih fakata) – u pravilu nedostaje precizan izvor podataka. Autor u Napomeni tek taksativno nabroja "... najvažnije izvore iz kojih su podaci crpljeni". Katkada – za razdoblje od 1900. do 1903. – iza citata (u navodnicima) stoji "(Milan Grlović)", pa znamo da je to iz njegova *Ljetopisa* (nema oznake stranice). U pravilu, međutim, nema nikakva podatka o izvorima, a pogotovu ne za tvrdnje u dijelu teksta bez navodnika, kao da je autor – poput Grlovića – bio akter i svjedok zbivanja. Suvišno je kazati da onda nema ni najnužnijih bilješki. Stječe se dojam da je tekst rađen za novinski podlistak, ali je omaškom objavljen u izdanju instituta: "Ovdje – piše autor u Napomeni – nudim tek građu koja se, tijekom godina, usputno nagomilala u mom pisaćem stolu" (ib., str. 64).

⁴⁸ "Po naročitoj želji g. grofa Ivana Draškovića bude s mjesta ustrojen [u Petešića omaška: usvojen, op. a.] od prisutnih književnika i novinara odbor, koji će izraditi pravila društva [u Petešića tisk. pogreška: društva, op. a.] te ih podastrijeti vladi na odobrenje, poslije česa će slediti uređenje. Presvietli utemeljitelj društva aklamacijom bi [u Petešića tisk. pogreška: bio, op. a.] izabran pokroviteljem." (Grlović, 1887., str. 368).

⁴⁹ Ta pravila nismo mogli pronaći u AHND-u.

⁵⁰ Grlović (1903.), str. VI.; Petešić (1992.), str. 53-54.

⁵¹ Kao što je poznato, baš to je bio izravan povod rascjepu u Stranci prava. Usp. Gross (1973.), str. 283-309.

⁵² Petešić (1992.), str. 54.

⁵³ Ib., str. 54.

⁵⁴ Na konstituirajućoj sjednici UO-a istoga dana Grlović je izabran i za reditelja DHK-a i bio je to do 1902., kada je postao tajnikom, koju je dužnost obavljao do g. 1904.

⁵⁵ Petešić (1992.), str. 54; "G. 1900. pomogao sam suosnovati 'Društvo hrv. književnika' i stvorio mu pravila, poslovnik i podporno društvo 'Vesnu!'" (Grlović, 1914., str. VIII.).

⁵⁶ Od budućih se članova tražilo da pošalju životopis i popis radova (usp. Petešić, 1992.)

⁵⁷ Horvat (1962.) nigdje ne spominje da su u DHK odsjek imali i novi-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

nari. U enc. natuknici *Društvo hrvatskih književnika* (EJ, sv. 3, prvo izdanje, ib., str. 102) stoji: "Djelatnost društva odvijala u četiri odsjeka (beletristički, stručno-književni, novinarski i muzičko-umjetnički)". Četvrti se odsjek međutim zvao "glazbeno-umjetnički". I HL ima istu natuknicu, ali je izostao važan podatak o četiri odsjeka (pa i to da je jedan od njih bio novinarski). Umjesto fakata daje se – za leksikonski diskurs – neuobičajena "deskripcija", da je "...članstvo bilo vrlo raznorodno, književno-znanstveno-novinarsko" (Miović Kočan, 1996., str. 295).

⁵⁸ Grlović (1903.), str. XIV.

⁵⁹ U Petešićevu citatu tisk. pogreška: potpuno (ib., str. 55).

⁶⁰ Grlović (1903.), str. XVIII.; Petešić (1992.), str. 55. Ist. aut.

⁶¹ Grlović je vrlo strogo sudio o suvremenoj mu stranačkoj štampi: "U mjesto da se složimo oko par listova i te (listove, op. aut.) da dotjeramo i razprostranimo po narodu, u nas već svaka stranka mora da ima svoje glasilo, koje joj pravi reklamu i grdi druge. Svaki zakutak tjera svoj separatizam i lokalni patriotizam, – a gdje se toliki psi hravaju za голу kost, lako je biti tudjincu gosparom" (Grlović, 1906., prva knjiga, str. 39; Petešić, ib., str. 58-59).

⁶² Iz te perspektive Grloviću ne možemo predbaciti manipuliranje socijalističkom retorikom, kako bi se to možda brzopleto moglo zaključiti po uporabi samog termina.

⁶³ Grlović (1903.), str. 66-67; Petešić, ib., str. 56. U Petešićevu tekstu potkrala se omaška. *Vesna* se, piše on, održala "...gotovo 12 godina. Početkom 1924. bila je u likvidaciji." Točno je 1914.

⁶⁴ Ib.; Kod Petešića tisk. omaška: mnijenje.

⁶⁵ S Ž. Bertićem i F. Hlavačekom u Pragu je počeo izdavati časopis *Hrvatska misao*.

⁶⁶ Horvat (1962.), str. 336.

⁶⁷ Nema razloga sumnjati u podatak, jer je Horvat bio odlično obaviješten, posebice o svemu što se zbivalo u i oko *Obzora*.

⁶⁸ Petešić, ib., str. 56.

⁶⁹ "Nije li stanovito razočaranje u Društvu hrvatskih književnika bilo povod njegovu povlačenju, napuštanju dužnosti tajnika i pročelnika novinskog odsjeka? Možda je već tada postajao svjestan da za novinstvo treba ipak tražiti druga rješenja? Možda mu se činilo da je jedini izlaz u potpunom osamostaljenju novinarske organizacije? Još i tada se nadao i trebalo je čekati..." (ib., 59 – 60).

⁷⁰ Petešić, ib., 56.

⁷¹ Primjeri: Petešić, ib., str. 57.

⁷² *Moj dnevnik* Grlović je počeo pisati tek 1. siječnja 1906. Usp. Petešić, ib., str. 57-60.

⁷³ Horvat (1962.) s pravom kaže: "Koliko je, kako veli Grlović, bio onda novinarski 'prezren stališ', ni književnici nisu ga gledali sa simpatijama, nego preko ramena" (ib., str. 322). Doduše, tvrdnja se odnosi na razdoblje prije osnivanja DHK, ali to se može kazati i za ovo vrijeme, pa i kasnije, sve do danas.

⁷⁴ Grlović (1903.), str. 66-67; Petešić, ib., str. 56. Ist. aut.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

⁷⁵ Grlović (1906.), Prva knjiga, str. 95.; Petešić, ib., str. 59.

⁷⁶ "Danas izlazi u Zagrebu devet dnevnika, šest hrvatskih, 1 srbski i dva njemačka. Od 1. travnja izlazit će i deseti, što će ga izdavati hrv. str. prava. Osim toga izlazi jedan dnevnik u Sarajevu, dva u Osieku, dva u Dalmaciji, – to će biti u svemu 15. Broj inih listova i časopisa raznog sadržaja dosegnut će blizu 200, književnika i raznih pisaca te novinara imademo preko 600, – a ipak ih se ne bi moglo nabrojiti 10, na koje gleda složan narod s ponosom. I tu dolaze samo u obzir stariji ljudi, koji su već izašli iz mode, a la Trnski, Deželić, Marković, Tomić, Kuhač." (ib., 21. siječnja 1906., Prva knjiga, str. 2-3).

⁷⁷ U Petešića stoji omaškom "profesori profesori" (ib., str. 59).

⁷⁸ Grlović, ib., 31. ožujka 1906., str. 156; Petešić, ib., 59. Ist. aut.

⁷⁹ Horvat (1962.), str. 363. Isto se tvrdi i u nepotpisanom tekstu (***, 1965., str. 11).

⁸⁰ Novinar i književnik, sin Ante Kovačića (Karlovac, 1888.– Zagreb, 1960.). G. 1909.-1910. bio urednik *Mlade Hrvatske* i pripadao krugu Matoševih "discipulusa" (kao i T. Ujević), s kojim obojica od sredine g. 1911. polemiziraju, udaljivši se od njegova pravaštva i priklonivši se ideji "narodnog jedinstva" (jugoslavenskom unitarizmu). U demonstracijama protiv Cuvajeva režima početkom g. 1912. uhićeni su, a onda odlaze u Beograd. Kovačić će ta mladenačka ideološka uvjerenja zastupati i kasnije. G. 1919. postaje predsjednikom HND-a i osnivačem Jugoslavenskoga novinarskog udruženja, pa će u skladu s tim HND 1921. biti "likvidirano" (službeni termin), i postati Zagrebačkom sekcijom JNU-a. U prvom izdanju EJ nema gornjih podataka, a kriva je i godina rođenja (1889.) koju smo ispravili prema njegovoj vlastoručno ispunjenoj *Prijavnici za članstvo u HND-u*, 19. 10. 1942. (AHND, PA).

⁸¹ Kovačić (1952.) je napisao: "U ljetu godine 1907. dana je inicijativa, da se osnuje u Zagrebu društvo novinara, koje bi uglavnom imalo reprezentativnu svrhu, t. j., zastupalo bi zajedničke interese cjelokupne štampe kod vlasti i kod javnih priredaba. Održano je nekoliko sastanaka koji su završili bez ikakvog rezultata. Odbor se nikako nije mogao izabrati, jer je svaka stranka htjela da ima u njemu glavne funkcionare. Srpski novinari postavljali su i nacionalno pitanje u pogledu naziva nove organizacije, zahtijevajući da se novinarsko društvo ne nazove 'hrvatskim', nego Novinarskim društvom u Hrvatskoj i Slavoniji" (str. 39-40).

⁸² Tiskar. S novinarom M. Dečakom kao odgovornim urednikom pokrenuo je 24. 7. prve prave informativne novine u Zagrebu, *Novosti*, kojima su obojica bili i vlasnici (iako je to formalno bilo *Društvo Novosti*). Do 1909. list je podupirao politiku Hrvatsko-srpske koalicije, a kad je kontrolu nad dionicama zadobila banka *Kronfeld i drug* i od vlasti dobila "koncesiju za iseljeničke poslove", list je privremeno promijenio političku orijentaciju. Horvat (1962.) je, dajući taj primjer, ovako zaključio: "Prije ili kasnije, individualni je pothvat informativnih novina morao postati ovisan o kapitalu. (...) Anonimna dioničarska društva, ili kao izravni izdavači ili neizravni kao banka koja daje novinama kredit, postaju stvarno izdavači novina. Kapital je pri izdavanju i kreditiranju opstanka novina išao za svojim novčarskim interesom, bio je redovno pristupačniji utjecaju vlasti od individual-

nog izdavača novina. Dok je u XIX. stoljeću kod izdavača novina postojala borba za vodeće položaje u stranačkoj politici, kod informativne štampe – redovno za javnost nevidljivo i nečujno – vodila se borba za pakete dionica." (str. 355-356).

⁸³ "Martin Lovrenčević, urednik 'Hrvatskog Prava'; Milan Marjanović, urednik 'Pokreta'; Oton Szlavnik, urednik 'Hrvatstva'; Ferdinand Pajas, suradnik 'Obzora'; Ivan Souvan, urednik 'Agramer Zeitung'; Walter Srüss, suradnik 'Agramer Tagblatta' i Stevo Petrović, suradnik 'Narodnih novina.'" (ZAPISNICI I., *ib.*, str. 28-29).

⁸⁴ Zapravo: pripremama za osnivanje. Pajas, nažalost, ne kaže koja su to glasila.

⁸⁵ Ovdje se pridjev ne odnosi na Hrvate kao narod (u etničkom smislu) nego na političku zajednicu.

⁸⁶ Banska Hrvatska u ugarskom, a Istra (s kvarnerskim otocima) i Dalmacija u austrijskom dijelu Monarhije. Bosna i Hercegovina bila je okupirana (još ne i anektirana) i pod upravom Zajedničkog ministarstva financija Dvojne monarhije.

⁸⁷ "I. Zapisnik sjednice dne 1. prosinca 1907. Prisutni: N. Horvat (*Ag. Tgbtt*), Makso Kandt i Oto Kraus (samostalni), Aladar pl. Kottas i Mirko Dečak (*Novosti*), Milan Marjanović (*Pokret*), Ferdinand Pajas (*Obzor*), Ivan Peršić (*Hrv. Pravo*), Oto Szlavik (*Hrvatstvo*), Zvonimir pl. Vukelić (*Hrv. Pravo*), Milan Obradović (*Putnik*), Srećko Pavleković (*Gostioničarski list*)" (*ib.*, str. 3). Zapisničar je bio F. Pajas koji je napisao i 11 sljedećih zapisnika, uključujući i onaj Glavne, konstituirajuće skupštine, 18. prosinca 1910. (*ib.*, 3-35). Petešić, *ib.*, ne navodi imena svih prisutnih.

⁸⁸ Neki od njih i danas su poznatija imena iz tadašnjeg i kasnijeg javnog (medijskog, književnog i političkog života), a sudjelovali su i u radu Društva, pa eto i općih podataka o njima. 1. Milan Marjanović (Kastav, 1879. – Zagreb, 1955.), publicist i književnik. U Pragu je pohađao trgovački tečaj (1898.-1899.), od 1900. u Karlovcu uređuje tjednik *Svjetlo*. Demonstrira protiv Khuena, pa je 1903. protjeran iz Banovine. Na Supilov prijedlog g. 1903.-1904. uređuje u Dubrovniku *Crvenu Hrvatsku*. G. 1905. ulazi u uredništvo *Obzora*, a od 1906.-1910. uređuje *Pokret*. Seli u Split i uređuje *Slobodu* i *Pučku slobodu* te osniva časopis *Jug*, iste se godine vraća u Zagreb i uređuje glasila *Jug-Zvono* te *Vál* u duhu ideologije narodnog jedinstva. G. 1912. odlazi u Srbiju "i dobiva mjesto u kraljevskom Presbireu. U jesen 1913 opet je u Zagrebu, 1914 pokreće *Književne novosti* (u nakladi riječke tiskare Trbojević), a neposredno pred rat izdaje politički tjednik *Narodno jedinstvo*. Na početku rata interniran u Kastvu, odakle je prebačen u Zagreb i držan u zatvoru do januara 1915; u aprilu 1915. bježi u Italiju i aktivno sudjeluje u osnivanju Jugoslavenskog odbora (...). Za kontinuitet Marjanovićevih ideološko-političkih (jugoslavenski unitarizam) ali i pragmatično-političkih stajališta valja upozoriti da je "na početku šestojanuarske diktature postao šef Presbireoa" (EJ, 6, Maklj – Put, Zagreb, MCMLXV, JLZ, str. 20 [M/ate/ U/jević/]. 2. Ivan Peršić, novinar i političar. Ne spominju ga ni oba izdanja EJ ni HL. Nakon raskola u Stranci prava (1895.) ostao uz A. Starčevića i J. Franka. Od posljednjega se odvojio 1908. s Milom Starčevićem (Starčevićeva stran-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

ka prava, "milinovci", postojala do 1918.). Kao zastupnik u Hrvatskom saboru je u travnju 1908. podnositelj prijedloga kojim je "oštro osudio Rauchov režim, a njegovo isticanje velikosrpske propagande nazvao manevrom da bi se dio stanovništva Hrvatske odbio od borbe za ono malo prava što je još Hrvatskoj preostajalo" (usp. Gross, 1973., str. 352). Od 1910. bio dugogodišnji blagajnik HND-a i utjecajan član Upravnog odbora. Ostavio je uspomene. 3. EJ: "Vukelić, 3. Zvonimir (pseud. Zyr Xapula), novinar i satiričar (Senj, 14. VIII 1876 – Zagreb, 18. III 1947). Gimnaziju i pravo svršio u Zagrebu; uređivao je književni list *Hrvatska smotra* (1906 – 1910) i satirički list *Nos*. Bio je stalni suradnik listova *Hrvatsko pravo*, *Hrvatska*, *Jutarnji list*." (sv. 8, Srbija – Ž, str. 553, Izdanje JLZ, Zagreb, MCMLXXI. Autor natuknice nije potpisan). Tu se ne spominje da je *Hrv. smotra* bila Frankova (Čista stranka prava) konkurencija organu DHK, *Savremeniku* (u kojem su pretežno sudjelovali naprednjaci). Vukelić je 1910. postao tajnikom HND-a, a g. 1941. je – kao tada najstariji novinar – bio aktivan u reorganizaciji Društva.

⁸⁹ *Zapisnici I*, ib., str. 3. Ispod teksta potpisao se vlastoručno Ferdinand Pajas.

⁹⁰ Netočna je, dakle, Novakova tvrdnja da "od 1907. godine Hrvatska ima svoje Novinarsko društvo", a nije točan ni nastavak: "Kako je, na osnovi zapisnika (...) istražio Ćiril Petešić i objavio u knjizi o Milanu Grloviću, društvo je osnovano 1. prosinca 1907, pod nazivom Hrvatsko novinarsko društvo" (Novak, 1997., str. 160). Petešić to nije ni "istražio" ni "objavio" u svojoj knjizi. Očito je riječ o omaški pri redigiranju, jer se odmah nakon toga navodi da je vlada "tek 1910." potvrdila pravila društva i da je ono osnovano 18. prosinca 1910.: jasno je da nismo mogli "imati društvo" prije nego je osnovano (nažalost, u cijelom novinstvu ima faktografskih nepreciznosti i netočnosti – zacijelo i korektorskih pogrešaka – što tekstu znatno umanjuje obavijesnu vrijednost. Šteta, budući da je riječ o ambiciozno zasnovanom, sveobuhvatnom i najrecentnijem prikazu /podijeljenom u 6 kronoloških cjelina, od 1774. do sredine 90-ih godina/. Budući da je Horvatova *Povijest* odavno raritet – a dopire samo do tridesetih godina XX. stoljeća – Novakov je tekst i najdostupniji).

⁹¹ U različitim varijantama to se načelo održalo kroz cijelu povijest HND-a, a vrijedi i danas.

⁹² Petešić (ib., 61) u svojem prikazu sjednice ne spominje debatu o DHK. Citira izvode iz Zapisnika, katkad ih označuje navodnicima, a katkada ne, pa se ne zna uvijek što je citirano, a što prepričano.

⁹³ Novi: Zvonimir Biljan (*Pokret*), Vilim Dorotka (samostalni), Dragutin Krvarić (*Hrvatsko Pravo*), Joso Lakatoš (*Hrvatska*), Većeslav Vilder (*Pokret*) i Hinko Sirovatka (*Hrvatska*). Izostali su: Aladar pl. Kottas i Milan Obradović. Nisu li se možda oni zalagali za ostanak u DHK, pa kad se većina s tim nije složila – odustali?

⁹⁴ *Zapisnici, I*, str. 5. U AHND-u nije se sačuvao ni prijedlog "trojice" ni redigiranih 16 paragrafa.

⁹⁵ Baš će to načelo biti kriterij za očitavanje pravoga stanja stvari u povijesti Društva, jer je odustajanje od njega ugrožavalo same fundamente profesionalne udruge.

⁹⁶ Potanja analiza bila bi vrlo korisna, a rezultati zacijelo zanimljivi,

ali to prelazi okvir ovoga priloga.

⁹⁷ "Prisutni: N. Horvat, Makso Kandt, Oto Kraus, Milan Marjanović, Ferdinand Pajas, Ivan Peršić, Hinko Sirovatka, Oton Szlavik, Većeslav Vilder, Zvonimir pl. Vukelić." (*Zapisnici I.*, ib., str. 7) Kako vidi-mo, zapisničar je ovoga puta izostavio imena listova.

⁹⁸ Nejasno je zašto nije navedeno ime novinara Horvata. No, Franjo Horvat pojavljuje se na sljedećoj sjednici, a N. Horvata više nema!

⁹⁹ U doba Rauchova banovanja bit će u uredništvu dnevnika *Agra-mer Zeitung*.

¹⁰⁰ Ib., str. 7.

¹⁰¹ Kovačić (1952.), str. 40. Nema nijednoga izvornog podatka o nekoj potpori nadbiskupa Posilovića u to vrijeme, ali je moguće da je Kovačić mislio na biskupa Guglera koji je doista bio prvi podupiratelj.

¹⁰² Zapisničar nije objasnio što znači "oporezovanje društava". Iz kas-nije se dokumentacije može zaključiti da su "društvene i slične vesti" informacije koje razni subjekti (od tijela "vlasti" do poduzet-ničkih tvrtki – "društva" = dionička društva – žele objaviti u novina-ma), a HND je htjelo da se dio prihoda od tih "oglasa" slijeva u miro-vinski fond Društva. Petešić (ib., 61) je taj podatak iz zapisnika izo-stavio.

¹⁰³ *Zapisnici I.*, ib., str. 9. Ne znamo je li popis "zagrebačkih društava" bio potreban u svezi s "oporezovanjem" ili u neke druge svrhe.

¹⁰⁴ Ib., str. 30.

¹⁰⁵ Ib., str. 29.

¹⁰⁶ Ib., str. 30. Nakon šestomjesečnog banovanja dra A. Rakodczayja, 8. siječnja je banom postao barun Pavao Rauch sa zadaćom provo-đenja politike bečkog dvora i austrijskih vojnih krugova, a u okviru priprema za aneksiju Bosne i Hercegovine. Rauch je – doduše bez us-pjeha – od ugarske vlade u proljeće 1908. tražio uvođenje vojnog ko-mesarijata. Ukinuo je i zakon o štampi iz g. 1907. Jasno je, dakle, za-što se otežalo s odobrenjem Pravila: novinarska je udruga, uz štam-pu koja je i tako mahom bila protiv Rauchova režima, mogla biti još jedan protivnik u javnosti. I Kovačić (1952.) je naveo da je Rauch bio "u sukobu sa štampom", pa kaže da je to bio razlog što vlada tada ni-je htjela "odobriti osnivanje novinarske organizacije" (str. 40).

¹⁰⁷ Petešić je prvi nakon Horvata proučio *Dnevnik* i utvrdio da je pi-san "... uz nekoliko prekida do 31. siječnja 1911.", i da je zanimljivo "...da svi ti prekidi imaju stanovite veze s osnivanjem Hrvatskog no-vinarskog društva..." (ib., 57), međutim, kasnije nije objasnio što je time mislio. U *Dnevniku* nema nikakve zabilješke puna četiri mjeseca, od 31. 8. 1907. do 1. 1. 1908.

¹⁰⁸ "Nakon 17 godišnjeg rada u uredništvu, ja nemam nikakova prava ni probitka ni uslova za što. Odlazi se, ne kaže se ni s Bogom! Još nikad nisam čuo jedne dobre rieči ili priznanja, da sam ovo ili ono valjano uradio; uvijek samo prigovori, jal, prikraćenje. Ne uži-vam ni jedne pogodnosti, što sam ih uživao prije, a obavljam svoj tež-ki posao jednakom revnošću. Korist ubiru drugi, – ja moram stradati. I sada je opet tako." (Grlović, 1906.-1911., 31. ožujka 1906., str. 156; cit. pr. Petešić, ib., str. 59)

¹⁰⁹ "Osvrćuć se na minulu godinu (1905 – op.), hrvatski listovi pišu svaki prema svom stanovištu. Svaki je za sebe vrlo zadovoljan, dočim o protivnicima govore bagatelno. Najzadovoljniji je dakako Tomašićev 'Dnevni list', vladine 'Narodne novine' i židovski 'Agramer Zeitung', za koje ne ima nikad savršenije, mudrije i patriotsnije vladu u Hrvatskoj od one, koja momentano drma i tresu te daje 'papicu'. Od ostalih 'Obzor' metaniše na sve strane, jer faktično ne reprezentira više nikoga; 'Pozor', vidi silan napredak novih ideja i proriče pobjedu 'naprednjaka' – dakako hrvatskih; 'Hrv. Pravo' vidi spas samo u jednoj vjeri u pravoga Mesiju, Franka, najčičšćega apostola i nasljednika Starčevićeva; 'Hrvatstvo' se previja, da ne dodje u sukob s čistima i s magjaronima, kojima indirektno služi; 'Agramer Zeitung' najobjektivnije i najumnije stoji na pravom hrv. stanovištu..." (Grlović, 1906.-1911., *Prva knjiga*, str. 2-3; cit. pr. Petešić, ib., str. 58).

¹¹⁰ Grlović, ib., XIII. svezak, 20. studenoga 1910.; cit. pr. Petešić, ib., str. 60.

¹¹¹ Godine 1907. već je imao 55 godina, bio je znatno stariji od tada vodećeg naraštaja u javnom životu i – drukčije je politički mislio. Njegovi zapisi potvrđuju da je bio vrlo osjetljiva, ali i vrlo ambiciozna osoba; o sebi je imao visoko mišljenje i kao o književniku (što kritička povijest hrvatske književnosti nije potvrdila), a nesporno je imao i "liderskih" ambicija. Početkom siječnja 1906. počinje pisati za sarajevski *Hrvatski dnevnik*, glasilo što ga je pokrenuo nadbiskup Stadler, ali je odbio, iz obiteljskih razloga, ponuđeno mu uredničko mjesto (Petešić, str. 59). Početkom 1908. pisao je vanjskopolitičke članke u Rauchovu listu *Ustaonost* (Horvat, ib., 356), što Petešić ne spominje, a onda prelazi u *Narodne novine*.

¹¹² Novak, ib., 154. Horvat o tome daje pouzdan prikaz: "Razvitak je informativnog i poluinformativnog novinstva posljednjih godina (nakon 1903., op. a.) stvorio nove kadrove u Hrvatskoj. Kod stranačkih su listova još uvijek glavni dio novinskog rada obavljali narodni zastupnici i pristaše stranke, članovi raznih odbora, no otkako su i stranački listovi bili prisiljeni takmičiti se s informativnom štampom proširujući nepolitičke rubrike, morali su upotrebljavati stručne novinare. Čak se i stranački novinski suradnici počinju smatrati stručnim novinarima. Prirodno su nastali novi odnosi između novinara-stručnjaka i vlasnika listova, bile to stranačke organizacije, nakladni zavodi ili dioničarska društva, pa je nastala aktualna potreba da se novinari organiziraju kako bi mogli organizirani zaštititi svoje socijalne i ekonomske interese." (ib., str. 363).

¹¹³ *Terminus technicus* za odluku političkih vlasti u Pešti da na željeznicama u Hrvatskoj službeni jezik bude samo magjarski, što je bila izravna povreda Nagodbe iz 1868. po kojoj je u Hrvatskoj službeni jezik bio samo hrvatski.

¹¹⁴ Ne ulazeći na ovom mjestu u opsežniju kritičku ocjenu politike "novoga kursa" i vladavine HSK 1906./1907., ipak možemo reći da je jedno nedvojbeno: Supilove su se protubečke kalkulacije s magjarskom opozicijom – uz uvjet "hrvatsko-srpske sloge" – pokazale pogrešnima, a srpska ga je komponenta u Koaliciji (pod vodstvom Svetozara Pribičevića) g. 1909. prevarila i uklonila s vrha hrvatske politike, oslabivši tako bitno generalnu hrvatsku poziciju, što se g. 1918.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

pokazalo kobnim. Valja kazati da je u vrijeme druge Jugoslavije politika "novog kursa" bila jednoglasno i gotovo nedvojbeno pozitivno ocjenjivana, jer je – nakon teških sukoba u vrijeme Khuenove vladavine – postulirala zajednički politički rad novoga naraštaja hrvatskih i srpskih političara (Trumbić, Supilo, Pribičević itd.), a to je bilo kompatibilno s tada proklamiranom službenom politikom "bratstva i jedinstva". Ni hrvatska historiografija, unatoč ozbiljnijim istraživanjima (koja nisu pokazala nikakvu idealnu sliku stvari; usp. npr. habilitacijski rad Mirjane Gross (Gross, 1960.), u osnovi se nije distancirala od takve, nesumnjivo i politički motivirane ocjene. Nakon osamostaljenja Hrvatske i velikosrpske agresije neki su povjesničari o tome iznijeli oprečne, negativne ocjene (usp. npr. Pavličević, 1994.,¹ str. 290-294 i 2000.,² str. 296-305). Zanimljivo je što je Grlović još početkom 1906. točno predvidio slom te Supilove politike. Već citirana ocjena hrvatskoga novinstva u g. 1905. završava ovako: " 'Novi list' i 'Obrana' hvale riečku rezoluciju kao najveći državnički čin, što su ga Hrvati počinili od svoga preporoda, jer su se odvratili od 'lukavog Beča' i ustali na obranu zajedničke slobode Magjara i Hrvata. Tko će u tom kaosu imati pravo? Ja mislim Magjari – ali bez Hrvata, kojima će i nadalje raditi o glavi".

¹¹⁵ S obzirom na razvitak općih okolnosti od kraja g. 1911. – veliko je pitanje bi li se to uopće dogodilo prije izbijanja I. svjetskog rata.

¹¹⁶ "Prisutni: dr. Milivoj Dežman, Antun Brozović, Hinko Bressnik, Zvonimir Biljan, Juraj Gašparac, Nikola Gruber, Milan Grlović, Marija Jurić-Zagorka, Fritz Kraus, Maks Kandt, Dragutin Krvariš, Šandor Lovašen, Joso Lakatoš, Ivan Molinar, Krsto grof Orsich, Ferdinand Pajas, Ivan Peršić, Walter Siess, Antun Schlegel, Zdenko Vernić, Slavko Vodwarzka, Zvonimir pl. Vukelić, Većeslav Wilder, Oskar Wesetzky," (ZAPISNICI I., ib., str. 11).

¹¹⁷ Ovdje je F. Pajas zaboravio "zatvoriti navodnike". Iako se, kako smo vidjeli, odbor oformljen 1907. zvao "privremeni", ovdje se ime-
nuje "pripravnim".

¹¹⁸ Ib., str. 30. U AHND-u se ne nalaze ni vladin "odpis" ni tekst koji je potvrdila.

¹¹⁹ Grlović iz oportunističkih razloga nije kazao da je zapravo nezadovoljan odobrenim "pravilima". Istog je dana zapisao u *Dnevniku*: "Pravila su pravi galimatijaš te će se morati promijeniti, no sada je bolje, da se već jednom pristupi k ustrojstvu društva, koje su uvijek osujećivali razni privatni špekulanti, da novinari ne dodju do pristojne egzistencije, nego da budu njihovi sluge, kako su do sada bili." (ib., XIII. sv., na poleđini 24. lista; Petešić, ib., bilj. 54 na str. 62) Šteta što nije bio precizniji, jer ne znamo zašto je smatrao da se trebaju promijeniti.

¹²⁰ Niti nje više nema u arhivu Društva, no primjerak se čuva u NSK: sign. 176.071. Na prvoj stranici stoji: PRAVILA "HRVATSKOG NOVINARSKOG DRUŠTVA" U ZAGREBU. Zagreb. Tisak ANTUNA SCHOLZA. 1910. Knjižica je tiskana u oktavu (8°), ima 13 stranica, a na dnu posljednje je bilješka: "Ova su pravila potvrđena po kr. hrvat. slav. dalm. zem. vladi, odjel za unutarnje poslove odlukom od 11. studenoga 1910. pod br. 60176./1910." Koliko mi je poznato, u dosadašnjoj literaturi o Društvu nikada nisu rabljena, bar se nigdje (Kovačić, Hor-

vat, Petešić i Novak) ne citiraju. Pravila iz 1910. tiskana su u *Spomenici HND* (s izmjenama iz g. 1913.).

¹²¹ "I. Ime i sjedište. II. Svrha društva. III. Članovi društva. IV. Novčana sredstva društva. V. Upisnina i članarina. VI. Prava i dužnosti članova. VII. Društvena imovina. VIII. Upravni odbor. IX. Djelokrug upravnog odbora. X. Nadzorno vijeće. XI. Častni sud. XII. Mirovni sud. XIII. Glavna skupština. XIV. Promjena pravila. XV. Razlaz društva".

¹²² "§ 1. Društvu je ime 'Hrvatsko novinarsko društvo', te ima svoje sjedište u Zagrebu, a poslovni mu je jezik hrvatski. § 2. Svrha je društvu, da udruži novinare, unapređuje novinstvo, zaštićuje i diže probitke i ugled novinara i novinarskog staleža, i da potpomaže svoje članove novinare, a u slučaju potrebe i njihove porodice".

¹²³ Đorđević (1965.) ne spominje njezin udio u osnivanju HND-a.

¹²⁴ *Zapisnici I*, ib., str. 11. Kako vidimo, katkad se Wilderovo prezime u zapisniku pisalo s "V" a katkada s "W". Kako je već upozoreno, Horvat je, ne poznavajući "knjigu" *Zapisnika I*. (akciju g. 1907./08.) smatrao da je to bio "prvi sastanak" za osnivanje.

¹²⁵ Ib., str. 11-12 (ist. aut.)

¹²⁶ Dioničarska društva.

¹²⁷ "§ 11. Novčana su sredstva društva: a) upisnina pravih članova, b) članarina pravih članova, c) članarina dobrotvornih članova, d) čisti dohodak društvenih podhvata, e) podpore i darovi, f) zaklade i zapisi, g) kamati temeljne glavnice, h) prirez od pravih članova prave skupine" (*Pravila*, ib., str. 5).

¹²⁸ U *Pravilima* je članstvo regulirano u III. glavi (paragrafi 3 – 10). U § 3 precizirana je osnovna podjela: "a) pravi, b) dobrotvorni", a u idućem utvrđeno: "§ 4. Pravi članovi mogu biti muškarc i žene, kojima je novinarstvo stalno, jedino i glavno zanimanje. Pravim članovima mogu biti i oni, kojima je novinarstvo nuzgredno ili pak samo prigodno zanimanje, ako nije strogo literarnoga ili stručnjačkoga značaja" (*Pravila*, ib., str. 3). Dakle, pravim članovima nisu mogli biti književnici i znanstvenici. U § 5 utvrđeno je lakonski: "Pravi se članovi razvrštaju u tri skupine". Razlikovanje između pravih članova bilo je motivirano socijalnim razlozima: "§ 6. Pravi je član prve skupine onaj novinar od zanata, kojemu je novinarstvo jedino ili glavno zanimanje, a nema nikakve druge stalne zasluge ni prava na mirovinu. § 7. Pravi je član druge skupine novinar od zanata, koji ima osigurano mirovinu ili još koje drugo stalno zanimanje s osiguranom mirovinom ili bez nje, n. pr. urednik ili suradnik takvih novina i stručnih časopisa, o kojemu se mora uzeti, da mu samo ovo zanimanje nije dostatno za dolično uzdržavanje. § 8. Pravi član treće skupine može biti prigodni novinar, ako nije u strogom smislu literat ili stručnjak, zatim novinar, koji je vlasnik lista s jednim ili više stalnih suradnika". Dobrotvorno članstvo regulirano je u § 9. ovako: "Dobrotvorni članovi mogu biti fizičke ili juridičke osobe izvan novinarskog staleža, ako novčano pomažu unapređivati ciljeve društva, a završavaju se u: a) podupiratelje, b) utemeljitelje, c) zakladnike" (ib., str. 4).

¹²⁹ *Zapisnici I*, ib., str. 13.

¹³⁰ Zadaću su obavili i na idućoj sjednici izvijestili da su suradnici

Srbobrana "izjavili da pristupaju u društvo" (*Zapisnici I*, ib., str. 15). Wilder je kao "naprednjak" bio istaknuti član Hrvatsko-srpske koalicije koja je tada već bila sklopila "pakt" s banom Tomašićem, što je bio prvi korak u njezinoj oportunističkoj politici kojom će naposljetku odvesti Hrvatsku u prvu Jugoslaviju. Schlegel će ubrzo postati jedan od najutjecajnijih ljudi u HND-u, pa stoga već ovdje navodimo neke najvažnije podatke o njemu (do g. 1918.). U EJ (autor: H. Matković) stoji: "SCHLEGEL, Toni, novinar (1878 – Zagreb, 22. III 1929). (...) Teologiju sudirao u Zagrebu i Innsbrucku. Neko vrijeme bio kapelan u Martijancu kod Ludbrega, a zatim u Petrinji, a 1906. imenovan je vojnim kuratorom u Zagrebu." Najprije je "jedan od osnivača Hrvatske pučke seljačke stranke. Kasnije prilazi Hrvatsko-srpskoj koaliciji." Od 1908. nije više svećenik, a istupa i iz Katoličke crkve. "Tada se isključivo posvećuje novinarstvu i postaje stalni urednik *Pokreta*. (...) God. 1910. preuzeo je funkciju glavnog urednika *Agramer Tagblatta* (...)". Usp.: EJ, 7, R – Srbija, JLZ, str. 172-173.

¹³¹ Današnji termin: razrješnica.

¹³² Privremeni odbor je preuzeo dio poslova budućeg Upravnog odbora čiji je "djelokrug" određen u § 26: "Upravni odbor: a) upravlja društvenom imovinom, b) prima članove (§ 10.), c) odlučuje o svim u točki c) § 14. navedenim pogodnostima, kao i o upravnim izdatcima, d) podjeljuje zajmove (§ 20.), e) priredjuje društvene zabave, f) sastavlja proračun za sljedeću godinu, koji ima podnositi na odobrenje glavnoj skupštini, g) izvršuje zaključke glavne skupštine" (*Pravila*, str. 11).

¹³³ "§ 27. Nadzorno vieće sastoji se iz trojice onakvih članova, koji nisu članovi upravnog odbora. Od ove trojice moraju dvojica biti pravi članovi, a jedan dobrotvorni podupirajući član. § 28. Nadzorno vieće dužno je bar svakih šest mjeseci pregledati račune, a pred glavnom skupštinom i cielu društvenu imovinu, te o tome izvijestiti glavnu skupštinu s odnosnim prijedlozima. Glavna skupština zaključuje na temelju toga izvještaja o podjeljivanju absolutorija upravnom odboru" (*Pravila*, ib., 9, 10).

¹³⁴ "§ 29. Častni sud ima rješavati prijavu upravnog odbora ili pojedinih članova društva u slučajevima, da bi koji član društva vriedjao čast i ugled društva, odnosno uzradio protiv njegovih interesa. § 30. Častni sud sastoji se od trojice članova i to iz svake skupine po jednoga, te jednoga zamjenika iz koje od ovih skupina. A niti jedan od njih ne smije biti članom upravnog odbora niti nadzornoga vieća. Oni izmedju sebe biraju pročelnika. Častni sud prosudjuje samo u nazočnosti sve trojice članova absolutnom većinom glasova. § 31. Samo častni sud može isključiti člana iz društva i to: a) ako svojim vladanjem vriedja čast i ugled društva, b) ako zlobno uzradi proti interesima društva. Protiv presuda častnog suda prizivlje se samo na glavnu skupštinu" (*Ib.*, str. 10).

¹³⁵ *Zapisnici I*, ib., str. 13.

¹³⁶ *Ib.*, str. 17.

¹³⁷ Objavljen je pod naslovom "Hrvatsko novinarsko društvo": *Narodne novine*, Zagreb, LXXVI./1910., subota, 26. XI. 1910., br. 272, na str. 4 (usp. Petešić, ib., str. 63).

¹³⁸ U *Dnevniku* je 25. XI. zapisao: "Ja sam sastavio proglas...", a Zagorkinu "osnovu" ne spominje. Nespretna je bila Horvatova formulacija (ib., str. 363) da je "Grloviću i Zagorki bilo povjereno da izrade proglas", budući da ne kaže da ga je ipak napisao – Grlović. Od Horvata je Novak preuzeo samo dio rečenice, pa je napisao da je proglas "...sastavila prva hrvatska novinarka M. J. Zagorka (...)" (ib., 160)

¹³⁹ Tomašićevo je banovanje – a obično ga imamo u sjećanju kao pukog eksponenta peštanske vladajuće elite odnosno "Khuenova čovjeka" – obilježeno i važnim modernizacijskim pomacima (npr. podignut je izborni cenzus). Horvat – koji je dobro poznao to razdoblje – s pravom personalizira odluku vlade i ističe: "Dr. Tomašić je potvrdio privremena pravila novog društva..." (ib., 363). Njegovo banovanje je, uostalom, posljednje kakvo-takvo "ustavno" vladanje u predratnoj Hrvatskoj, a nakon što je otišao ubrzo će biti uvedena cenzura, potom ukinut ustav i proglašen komesarijat (u travnju 1912.).

¹⁴⁰ *Zapisnici I*, ib., str. 17. I Pajas je ustvrdio da su ga 26. XI. objavili svi zagrebački listovi, "a priobćise ga i veći pokrajinski listovi" (ib., str. 31). Osim već spomenutim adresatima, proglas je bio poslan "(...)" i u obće svakome, koji stoji u bilo kakovom saobraćaju sa novinstvom, da pristupi društvu. Ako prem (premda, op. aut.) imadu o tome odlučivati ravnateljstva i upravna vieća ipak se već neka poduzeća javiše sa znatnim prinosima, a po izjavama ostalih ne će niti ona izostati" (ib., 31.).

¹⁴¹ Makar se radilo i *pro domo sua*: Grlovićeve *Narodne Novine* hvale Grlovićev odbor da "marljivo radi oko organizacije tog društva. Dosađajući rad okrunjen je (u Petešića, ib., str. 63, tisk. omaška: ja) liepim uspjehom. Do sada se je javilo preko 50 redovitih članova..." (*Narodne novine*, opet pod istim naslovom, br. 296, str. 3).

¹⁴² Ib., str. 63-64.

¹⁴³ U času osnivanja su prinosi utemeljitelja (po 100 K godišnje) činili dvije trećine ukupnih financijskih sredstava. Prema raspoloživim podacima iz nekoliko izvora, njihovi su prinosi pritjecali ovako: 1. Na sjednici Pripremnog odbora 30. 11. zapisnički je konstatirano da se najavio i jedan "član dobrotvor utemeljitelj, inžinir Mijo pl. Philippovich" (*Zapisnici I*, ib., str. 20); 2. 14. prosinca 1910. obratilo se "Slavnom odboru društva 'Hrvatskih novinara' u Zagrebu" Društvo za unapredjenje konjskog športa i konjogojstva vlastoručnim dopisom tajnika, Juraja Grofa Oršića, izvješćujući da je "(...)" zaključilo pristupiti društvu hrvatskih novinara kao utemeljiteljni član" (Fotokopija pisma: AHND, Priručni fond starije građe); 3. Prije osnivačke skupštine članovi-utemeljitelji postali su i osječki "podnačelnik i narodni zastupnik, dr. Dragutin Neumann"; "Tvrđka Filip Deutsch i sinovi u Zagrebu"; "kr. savjetnik Milutin Barac iz Rieke"; "veleindustrijalac Gustav vitez Pongratz; "vel. župan i. sl. Dragan Turković"; 4. "Ferdinand Budicki i Mihajlo Merćep kao članovi podupiratelji". 5. Neposredno nakon osnutka članovima-utemeljiteljima postali su "intendant kr. zemaljskog kazališta g. Vladimir Treščec-Branjski" i "Lavoslav Singer, ravnatelj paromlina u Bjelovaru" (sve podatci iz *Narodnih novina*, usp. Petešić, ib., str. 63-64).

¹⁴⁴ Regulirane su u V. glavi *Pravila*: upisnina je iznosila kruna 5, godišnja članarina pravog člana prve skupine K 60, druge skupine K 48

a treće – K 24. Dobrotvor-podupiratelj plaćao je godišnje K 8, a dobrotvor-utemeljitelj "jedanput za uvijek K 100". Dobrotvor-zakladnik trebao je – također "jedanput za uvijek" K 1000. Pravne osobe su plaćale dvostruko.

¹⁴⁵ Ne znam odakle Horvatu podatak da je "privremeni odbor izradio konačna pravila" (ib., str. 363), ali on nije točan. O tome u zapisnicima nema niti riječi. Uostalom, nije ni moglo biti u nadležnosti jednog privremenog tijela da mijenja odredbe koje je potvrdila vlada.

¹⁴⁶ Ib., IX., str. 19. S tiskanjem je bilo problema, jer je Grlović u *Dnevniku* 25. 11. zabilježio: "Hörer mi je uzkratio štampanje 'Pravila' društva. Rekao je, da tiskara nema vremena. Cugon! Hoće, da nas i sada još prezre. No taj ćemo fakat zabilježiti, da se bude za nj znalo, kako se je s novinarima u hrvatskoj postupalo" (Petešić, ib., str. 63, bilj. 57). To je istaknuo i Horvat (1962.), str. 363-364.

¹⁴⁷ Privremeni je odbor i tu preuzeo zadaće Upravnog odbora prema § 10 *Pravila*: "Članove društva prima, a prāve razvrstava u pojedine skupine ili odklanja odbor, protiv čije odluke je dozvoljen priziv na glavnu skupštinu" (str. 4).

¹⁴⁸ Ib., str. 21-22. Bilo je još prijava, ali one nisu odmah uzete u obzir: "odlučeno je sakupiti informacije i tada dotične članove svrstati u skupine" (str. 22). Zacijelo su kandidati propustili dati obavijest o tome jesu li pravi novinari ili ne. Nema razloga posumnjati da bi se "informacije" skupljale o nekim drugim karakteristikama. U to doba – još ne.

¹⁴⁹ Sustav glasovanja u Upravnom odboru bio je određen u § 25.: "Da budu zaključci odbora valjani, mora im prisustvovati barem pet odbornika odnosno njihovih zamjenika. Kod glasovanja odlučuje apsolutna većina, a ako su glasovi razpolovljeni, odlučuje predsjednik" (Ib., str. 9).

¹⁵⁰ Prisutni: Grlović, Peršić, Pajas, Schlegel, Vilder i Vukelić (*Zapisnici I*, ib., str. 23).

¹⁵¹ "Za članove upravnog odbora predložiti će se na glavnoj godišnjoj skupštini: Budisavljević Bude (*Srbobran*), Grlović Milan (*Nar. Novine*), Dežman Milivoj (*Obzor*), Peršić Ivan (*Hrv. Sloboda*), Schlegel Toni (*Agr. Tagblatt*), Vukelić pl. Zvonimir (*Hrv. Pravo*), Vilder Većeslav (*Pokret*). Kao zamjenici: Jurić-Zagorka Marija (*Obzor*), Pajas Ferdinand (*Nar. Novine*). Za članove nadzornog vieća: Ibler Janko (*Nar. Novine*), Maravić Mile (*Novosti*), Singer Samojlo dr. – odvjetnik. Za članove častnog suda: Lorković Ivan dr. (*Pokret*). Lovrenčević Martin (*Hrv. Pravo*), Souvan Ivan (*Agr. Ztg.*). Kao zamjenik: Gršković Ivan (*Obzor*)." (ib., str. 23-24)

¹⁵² "Prisutni: Biljan Zvonimir, Lovašen Šandor, Kvenaj Milan, Ruml-Bobić Eugen, Blau Adolf, Vörös Slavko, Vukelić Zvonimir, Pajas Ferdinand, Singer Samojlo, Laslović Ivan, Brozović Antun, Matoš A. G., Vernić Zdenko, Lakatoš Joso, Kandt Makso, Schlegel Toni, Peršić Ivan, Parmačević Stjepan, Molinar Ivan, Jurić-Zagorka Marija, Gruber Nikola, Vodvarška Slavko, Krvarić Dragan, Kostolski-Šelebaj Zvonimir, Budisavljević Bude, Wilder Većeslav, Grlović Milan, Bauer Marko, Butković Zvonimir, Kraus Fritz, Dežman Milivoj dr." (Ib., str. 25)

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

¹⁵³ U izvoru *Zapisnici I.*, kako je već napomenuto, na tom su mjestu ulijepljeni stupci iz – kako je zapisničar na kraju pribilježio rukom – lista *Pokret* br. 288/1910. (str. 25-28). Treba zapravo stajati *Hrvatski pokret*, jer se list tada tako zvao. U novinama je govor naslovljen: Hrvatski novinari, ali naslov nije prenesen u knjigu. Govor je pretiskao Petešić (ib., str. 67-72) i njegova se verzija od ove, objavljene u *Hrvatskom pokretu*, razlikuje u desetak sitnijih pojedinosti koje ne mijenjaju smisao. Kad Petešić kaže (str. 64) da govor donosi "u prilogu u cjelini" ne poziva se na *Zapisnike I.*, nego – u bilj. 75, str. 67 – na "*Hrvatski pokret*, Zagreb, V./1910., br. 122, str. 2-3". Točno je da je to bio broj 288. U istom broju je na istim stranicama tiskano i izvješće sa skupštine.

¹⁵⁴ Upućujemo na lekturu cijeloga teksta (*Spomenica HND*).

¹⁵⁵ "Neizmjerno se radujem što ovdje vidim sakupljene predstavnike cjelokupne naše štampe, bez obzira na političko, vjersko ili koje ino stanovište: sve složne u jednoj nakani i težnji, da ujedinjenim silama našem staležu pribavimo ono poštovanje, koje ga ide, a sebi i svojim nasljednicima onaj društveni i materijalni položaj, koji zaslužujemo." (*Zapisnici I.*, ib., str. 25)

¹⁵⁶ Tj. *Narodnih novina*.

¹⁵⁷ Započevši s Ljudevitom Gajem ("prvi hrvatski novinar") naveo je Mihanovića, Rakovca, Babukića, Vukotinovića, Njemčića, Blažeka, Mažuranića (bez sumnje Ivana), Demetra, Kušlana, Bogovića, Žerjavića, Frölich-Veselića, Perkovca i Prausa. Posebno je istaknuo dr. Antu Starčevića i Eugena Kvaternika ("uskrisitelji hrvatske stranke prava"), a potom Josipa Miškatovića, Milana Makanca, Marijana Derenčina, Frana Folnegovića, Šimuna V. Franka.

¹⁵⁸ "Moramo, gospodo, na žalost priznati, da smo mi hrvatski novinari do sada zauzimali zadnje mjesto među svim novinarima kulturnog svijeta, te su nas pretekli i radnici najnižih slojeva. (...) Što nam nisu zla nanieli pojedinci, to nas je ubijao veliki slavenski jal, razdor sa neslogom, zagrižljivo strančarstvo i materijalno siromaštvo. Ovi su uzroci bili krivi (...) da nismo do sada našli slobode i neodvisnosti, koja je nužni preduvjet za svaki uspješni rad."

¹⁵⁹ "Naša je kultura još mlada i slaba; narod je još neuk i gospodarski loše razvijen, potrebe su bile primitivne a zahtjevi svaki dan veći. I upravo zato smo zaostali."

¹⁶⁰ "Naprama narodu..." (usp. ovdje str. XXX).

¹⁶¹ "Dužnosti spram nas samih osnovane su na vječnim zakonima morala i etike. Mi tražimo dostojnu egzistenciju, pravednu nagradu za naš trud i rad kao svi kulturni radnici. Mi se više nećemo dati izrabljivati. U nevolji, bolesti i starosti tražimo zaštitu i opravdanu pomoć. Naše žene i naša djeca imaju biti obskrbljena. Ne smiju prosjačiti, naš rad im, mora osigurati život".

¹⁶² Cijeli govor: ib., str. 25-28.

¹⁶³ Upisnine 260 K., prinosi utemeljitelja 700 K., darovi i prinosi podpiratelja 26 K. "Od te je svote vidano na podpore, nabavu biljega, knjiga i.t.d. 94 K 76 filira. Ostaje dakle u blagajni 900 K 54 fil." (*Zapisnici I.*, ib., str. 32)

¹⁶⁴ Ib., str. 32-33.

¹⁶⁵ Ponovno tiskani u *Spomenici HND*.

¹⁶⁶ *Ib.*, str. 33-35. Popis je objavljen i u *Spomenici HND*.

¹⁶⁷ *Ib.*, str. 34. Petešić je ta tri imena u svojoj verziji *Popisa* stavio na njihova "abecedna mjesta", ali nigdje nije notirao tu intervenciju. Čitatelj je tako zaveden u bludnju da njegov popis vjerno prenosi izvor.

¹⁶⁸ U Petešićevu prikazu to se uopće ne spominje, a onaj tko slijedi njegov prepravljeni *Popis* ne može taj "detalj" ni uočiti.

¹⁶⁹ U VIII. i IX. glavi *Pravila* reguliran je sastav, rad i djelokrug tog najvažnijeg izvršnog tijela Društva.

¹⁷⁰ Petešić (*ib.*) to ne spominje.

¹⁷¹ Tadašnji je *terminus technicus* bio skrutinij.

¹⁷² Ovo "iz Praga" je u zapisnik, pisan inače ljubičastom tintom, dometnuto kasnije, olovkom, ali najvjerojatnije istom rukom. Petešić ne navodi imena praških funkcionara. To je ujedno i posljednji zapisnik iz pera F. Pajasa. Uz njegov potpis (dolje, desno) ovjerali su ga vlastoručno (dolje, lijevo) "Z. Vukelić tajnik" i "Milan Grlović, pred." (na II. odborskoj sjednici, 30. prosinca 1910.).

¹⁷³ U njima se precizira kakav je postupak pri "Razlazu društva" (*Pravila*, *ib.*, str. 13).

¹⁷⁴ "§ 23. Odbor bira sâm (...) predsjednika, podpredsjednika, tajnika i blagajnika" (*Ib.*, str. 8).

¹⁷⁵ "I. odborska sjednica, 18. prosinca 1910", *ib.*, str. 37. Zapisničar je Z. Vukelić a supotpisao je zapisnik novoizabrani predsjednik. Petešić je naveo u kojem je sastavu konstituiran UO (*ib.*, 67), ali se iz konteksta mora shvatiti da se to dogodilo na skupštini. Pritom se – iako je u rukama imao zapisnike – poziva na članak u Hrvatskom pokretu (V/1910, br. 122, str. 3). U Grlovićevu *Mom životu... omaškom* je tiskano da je predsjednikom bio (...) od 20. prosinca 1910. (...)" (*Ib.*, str. IX). Kovačić (1952) je tvrdio da je Grlovićev izbor (...) uslijedio iz oportunističkih razloga, jer se smatralo, da će on mnogo uspješnije zastupati prema vlastima novinarsko društvo negoli predsjednik opozicionar" (str. 40). U HL (natuknica: NOVINARSTVO) stoji: "Kako brojni profesionalni novinari teže uspostavljanju strukovne neovisnosti o vlasnicima i strankama, prepoznavanju i zaštiti novinarskih interesa, 1910. utemeljuje se Hrv. novinsko društvo s M. Grlovićem kao predsjednikom." Kratko i gotovo besprijekorno točno – osim jedne, zacijelo korektorske, omaške: društvo se nije zvalo "novinsko" nego novinarsko. (Turković, 1997., str. 183 – 184).

¹⁷⁶ "§ 25. Odbor bira glavna skupština. Sjednice odbora sazivlje predsjednik po potrebi, a mora ju u roku od 8 dana sazvati, ako to zatraže tri odbornika i naznače predmet razprave. Da budu zaključci odbora valjani, mora im prisustvovati barem pet odbornika odnosno njihovih zamjenika. Kod glasovanja odlučuje absolutna većina, a ako su glasovi razpolovljeni, odlučuje predsjednik. IX. DJELOKRUG UPRAVNOG ODBORA. § 26. Upravni odbor: a) upravlja društvenom imovinom, b) prima članove (§ 10.), c) odlučuje o svim u točki c) § 14. navedenim pogodnostima, kao i o upravnim izdadcima, d) podjeljuje zajmove (§ 20.), e) priredjuje društvene zabave, f) sastavlja

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

proračun uza sljedeću godinu, koji ima podnositi na odobrenje glavnoj skupštini, g) izvršuje zaključke glavne skupštine" (*Pravila, ib., str. 9*).

¹⁷⁷ "§ 24. Društvo zastupa prema trećim osobama i oblastima predsjednik. Ovaj saziva sjednice upravnog odbora i glavne skupštine, kojima i predsjedja, te doznaučuje blagajniku izplatu svih zaključenih izdataka. Ako je predsjednik zapriečen, zamjenjuje ga i zastupa u svim pravima i dužnostima podpredsjednik" (*Ib., str. 9*).

¹⁷⁸ Dosad nije bilo pokušaja da se i najvažniji dokumenti za povijest Društva ediraju na način uobičajen u znanstvenoj praksi (kritičko izdanje građe). To je i razumljivo, jer prije toga treba obaviti opsežna istraživanja, a to nije urađeno. Pojedini važniji dokumenti ipak su objelodanjivani, i to poglavito u vlastitim glasilima Društva koja su od dvadesetih godina izlazila povremeno i pod raznim imenima. Precizan uvid u glasila Društva, važan segment njegove djelatnosti, tek treba obaviti.

Croatian Journalists' Association. From the First Ideas and Preparations to Establishment (1877 – 1910)

Srećko LIPOVČAN
Institute of Social Sciences Ivo Pilar, Zagreb

The Croatian Association of Journalists has existed for 90 years, and yet its historical survey has still not been written, nor have any comprehensive reviews of the more important issues or certain periods of its existence been done. Little has been written, even less researched. This initially inspired this study which is, in addition to a critical evaluation of relatively modest bibliography, mostly based on original material from the Association's Archives (AHND). Having in mind the broader framework of political and social circumstances in Croatia and the Habsburg Monarchy, the programmatic conceptions of models of association and reasons for numerous unsuccessful ventures have been presented, as well as an attempt at creating a common "class" organization within the framework of the Writers' Guild (1900). Furthermore, the 1907 preparations are mentioned and finally the closing process of constituting the Association, in the autumn of 1910. Enclosed in the study is an overview of sources and bibliography list.

Kroatischer Journalistenverband. Von den ersten Ideen und Vorbereitungen bis zur Gründung (1877 – 1910)

Srećko LIPOVČAN
Ivo-Pilar-Institut für Gesellschaftswissenschaften, Zagreb

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 9 (2000),
BR. 6 (50),
STR. 913-954

LIPOVČAN, S.:
OSNIVANJE...

Der Kroatische Journalistenverband (HND) besteht nun schon seit 90 Jahren, doch liegt eine Übersicht seiner Geschichte sowie eine Gesamtdarstellung der behandelten Probleme bislang nicht vor, ganz zu schweigen von umfassenden Forschungsarbeiten zu diesem Thema. Durch ebendiesen Umstand wurde vorliegende Studie angeregt, die – neben einer kritischen Überprüfung von Angaben in fachliterarischen Werken, die in relativ bescheidenem Umfang vorliegen – hauptsächlich von originalen Materialien ausgeht, die im Archiv des Kroatischen Journalistenverbands (AHND) einsichtig sind. Jeweils abhängig von den politischen und gesellschaftlichen Verhältnissen in Kroatien und der habsburgischen Monarchie präsentieren sich verschiedene programmatische Konzeptionen, die als Modelle zur Gründung eines Journalistenverbands vorgelegt wurden, jedoch wiederholt scheiterten. Hierzu gehören der Versuch, innerhalb des Kroatischen Schriftstellerverbands einen eigenen "Berufsstand" auszusondern (1900), weitere Vorbereitungen im Jahre 1907 sowie schließlich die Gründung des Journalistenverbands im Herbst 1910. Im Anhang bieten sich dem Leser Einblicke in zeitgenössische Quellen sowie eine Bibliographie.